

Auschwitz - život i smrt u koncentracijskom logoru

Ćiraković, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:408419>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

TEA ČIRAKOVIĆ

**AUSCHWITZ – ŽIVOT I SMRT U
KONCENTRACIJSKOM LOGORU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

TEA ĆIRAKOVIĆ

**AUSCHWITZ – ŽIVOT I SMRT U
KONCENTRACIJSKOM LOGORU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivana Jukić

Sumentor: doc. dr. sc. Stipica Grgić

Zagreb, 2019.

Izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat mojeg vlastitog rada. Napisan je stečenim znanjem tijekom studiranja i oslanja se na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. sc. Ivani Jukić te profesoru doc. dr. sc. Stipici Grgiću na strpljenju i pomoći pri izradi ovog diplomskog rada.

Velika zahvala mojoj obitelji i prijateljima na beskonačnoj ljubavi i razumijevanju.

I na kraju, zahvaljujem se zaručniku Mateju, koji mi je maksimalno olakšao studiranje konstantnom podrškom, motivacijom i bezuvjetnom ljubavi.

Tea Ćiraković

Sažetak

Kompleksna i iznenađujuća povijest Auschwitza, koncentracijskog logora koji se s vremenom pretvara u najzloglasniji logor smrti. U ovom radu su prikazana dva kampa koja su djelovala u sklopu logora Auschwitz, Auschwitz I. i Auschwitz II. poznatiji kao Birkenau. Logor koji je prvo bio namijenjen za poljske političke zatvorenike, razvio se u najveći logor za vrijeme nacističke okupacije Poljske. Auschwitz je prikazan kroz osobe koje su upravljale logorom do samih zatvorenika i njihovog dolaska u kamp, razvrstavanja, tetoviranja, sustavnog izgladnjivanja, psihičkog maltretiranja i prisilnog rada uz torturu. Prikazani su i liječnici kao „anđeli smrti“ i predvodnici ubojstava u Auschwitzu, gdje su provodili eksperimente nad ljudima, ali i nadgledali zadnju fazu „konačnog rješenja“ masovno ubijanje u plinskim komorama.

Ključne riječi: Auschwitz, konačno rješenje, Židovi, prisilni rad, medicinski eksperimenti, mučenje

Summary

The complex and surprising history of Auschwitz, a concentration camp that eventually turns into the most notorious death camp. This paper presents two camps that operated within the Auschwitz camps, Auschwitz I and Auschwitz II better known as Birkenau. The camp, which was first intended for Polish political prisoners, developed into the largest camp during the Nazi occupation of Poland. Auschwitz was shown through the people who operated the camp to the prisoners themselves and their arrival in the camp, sorting, tattooing, systematic starvation, psychological abuse and forced labor with torture. Doctors were also portrayed as "angels of death" and at the forefront of the murders in Auschwitz, where they conducted experiments on humans but also supervised the last phase of the "final solution" to mass killing in gas chambers.

Key words: Auschwitz, final solution, Jews, forced labor, medical experiments, torture

Sadržaj:

1. UVOD.....	5
2. ANTISEMITSKA NJEMAČKA.....	7
3. NEČASNI ČASNIK I ZAPOVJEDNIK LOGORA AUSCHWITZ.....	12
4. ARBEIT MACHT FREI.....	14
4.1. Nastanak logora Auschwitz I.....	14
4.2. Nastanak logora Auschwitz II. – Birkenau.....	18
4.3. Red, rad i disciplina.....	19
4.4. Zatvorenici u kampu.....	22
4.5. Žene u logoru.....	25
5. AUSCHWITZ KAO KONAČNO RJEŠENJE.....	29
5.1. Rampa.....	30
5.2. Medicinsko ubijanje.....	31
5.2.1. Anđeo smrti.....	32
5.2.2. Medicinski eksperimenti.....	35
5.3. Blok 11.....	36
5.4. Plinske komore i krematoriji.....	40
6. ZAKLJUČAK.....	44
7. POPIS LITERATURE.....	46

1. Uvod

Predmet ovog rada je život i smrt u koncentracijskom logoru Auschwitz. Auschwitz, vjerojatno jedan od najpoznatijih logora u svijetu, stacionirao se u Poljskoj 50 kilometara od Krakowa i 286 kilometara od Varšave. Logor je bio u funkciji od svibnja 1940. godine sve do siječnja 1945. godine.

Za izradu ovog rada korištena je literatura koja je usko vezana kako uz sam logor Auschwitz, tako i uz ostale logore toga vremena. Podjednako je zastupljena literatura na hrvatskom i engleskom jeziku. Kao temelji za izradu glavnog dijela rada su uzeta djela Robert Jay Liftona, Laurence Reesa i Wolfganga Sofskog. Literatura je odabrana s ciljem što obuhvatnijeg razumijevanja Auschwitza, a samo je jedan od spomenutih autora povjesničar (Laurence Rees) dok je od ostale dvojice jedan sociolog (Wolfgang Sofsky), a drugi psihijatar (Robert Jay Lifton). Osim djela trojice nabrojanih autora, precizniji uvod i sliku samog logor nude memoari zapovjednika Auschwitza, Rudolpha Hössa. Osim navedene literature, korištena su djela i članci mnogih drugih autora, a sami popis se nalazi na kraju ovog rada.

Cilj ovog rada je prikazati nastanak, strukturu te svakodnevicu jednog od najpoznatijih koncentracijskih logora – Auschwitz. U ovom radu će se dokazati kako zatvorenici nisu bili samo ljudi ograničene slobode već da su bili žrtve sustavnog psihičkog i fizičkog zlostavljanja. Prije samog prikaza logora također je bitno prikazati povijesni kontekst nastajanja koncentracijskog logora u kojem su zatvorenici proživljavali teške psihičke i fizičke napore te u konačnici vrlo često doživjeli smrt. Strahota u Auschwitzu nije samo u činjenici velikog broja ubijenih tijekom samog djelovanja logora, već i sama provedba i mukotrpan tretman koji su zatvorenici proživjeli. No, prije samog pisanja o koncentracijskom logoru ukratko ću opisati neke bitne povijesne elemente koji su vodili do stvaranja Auschwitzu i ostalih logora smrti. Naravno, neizbježno je u samom uvodu o logorima pisati o antisemitizmu. Također je važno napomenuti kako antisemitizam je bio tek jedan od ksenofopskih elemenata u nacističkoj ideologiji. Dakle, nije bila samo riječ o mržnji prema Židovima, već i prema drugim rasama, nacijama, političkim protivnicima, homoseksualnim osobama i osobe s psihičkim poremećajima. Ali, razlog zašto se antisemitizam najviše ističe jer je ta etnička grupa gotovo doživjela svoj nestanak u tadašnjem Trećem Reichu. Hitlerovu misao najjasnije

možemo nazrijeti u njegovom *Mein kampf* u kojem nam daje naslutiti buduće djelovanje Trećeg Reicha. Prije Auschwitzta opise ću koncentracijski logor Dachau, koji je možda povijesno manje poznat od Auschwitzta, ali je bitan iz razloga jer je bio prvi logor i model prema kojem su rađeni i ostali logori nakon njega, pa tako i Auschwitz. Između Dachaua i Auschwitzta postoji ta važna spona, a to je nacistički časnik Rudolph Höss. On nije samo sudjelovao u davanju teoretskog okvira prema kojima su nacisti djelovali već je i bio čovjek „na terenu“. Aktivno je sudjelovao u logoru Dachau i kasnije kao zapovjednik nadzirao zloglasni Auschwitz.

Nakon uvoda o porijeklu netrpeljivosti, nesnosnosti i mržnje prema onima koji se ne uklapaju u viziju *Übermensch*¹ i o počecima koncentracijskih logora u ovom radu se predstavlja onaj najzloglasniji i najpoznatiji koncentracijski logor i logor smrti, Auschwitz. U tom dijelu rada prikazujem nastanak samog logora do svakodnevice u kampu. Nadalje, prikazujem kakva je bila razrađena podjela između zatvorenika i opisujem razvrstavanje koje se odvijalo odmah po dolasku u logor. Rad zaokružujem sa prikazom medicinskih eksperimenata nad zatvorenicima te na kraju opisujem način na koji se odvijalo masovno ubojstvo zatvorenika.

¹ "Übermensch | Hrvatska Enciklopedija", Enciklopedija.Hr, (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62910>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

2. Antisemitska Njemačka

Prije samog nastanka koncentracijskog logora objasniti ću sam pojam antisemitizma i zbivanja koja su prethodila teroru koji se kasnije događao. „Antisemitizam (njem. *Antisemitismus*), neprijateljski stav prema Židovima. Uvriježio se isključivo u označivanju mržnje prema samo jednomu od semitskih naroda – Židovima. Oblik je rasne, nacionalne, vjerske i socijalne nesnošljivosti koji je u povijesti bio povezan s kršenjem građanskih i ljudskih prava, nasiljem i pogromima.“² Progon Židova nije krenuo u Drugom svjetskom ratu, počeo je već u antici i nastavio se kroz srednji vijek. Još u 16. stoljeću Martin Luther izjavljuje kako smatra da bi sve sinagoge trebalo spaliti, a ono što ostane prekriti zemljom da se ne vidi ni kamena. Židovske kuće zapaliti, a sve Židove smjestiti pod jedan krov, izrabljivati ih danonoćno, tako da im se vrati za sve što su oni napravili Njemačkoj.³

Uvriježilo se popularno mišljenje kako nacisti i nacizam su suprotstavljeni komunistima i komunizmu, no postoji zanimljiva poveznica između glavnih ideologa nacista i komunizma. Naime, Karl Marx, začetnik marksističke filozofije i očito osoba prema kojoj ta filozofija nosi svoje ime, je iskazivao svoju netrpeljivost prema Židovima.⁴ Još je fascinantnija činjenica o njegovoj netoleranciji prema Židovima zbog njegovog porijekla, naime on je bio rođen u židovskoj obitelji. Roditelji Karla Marxa, Hirschel i Henrietta Marx, zbog jačanja antisemitizma napuštaju židovsku vjeru još dok je Marx bio dijete.⁵

Naravno, nastavak antisemitizma i njegovo jačanje svjedočimo dolaskom Adolfa Hitlera, koji je svoje stavove najbolje iznio u vlastitom djelu imena *Mein Kampf*. koju je napisao za vrijeme svog boravka u zatvoru, a William L. Shirer navodi i podatke o prodaji *Mein Kampfa* te ističe kako je nakon 1933. godine Hitler postao „najtraženiji autor u

² "Antisemitizam | Hrvatska Enciklopedija", Enciklopedija.Hr, (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3110>., zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

³ Martin GILBERT, *The Holocaust: The Human Tragedy*, New York, 1985, 19.

⁴ Sherry GORELICK, "Marx's Mixed Legacy: Anti-Semitism And Socialism – New Politics", Newpol.Org, (<https://newpol.org/review/marxs-mixed-legacy-anti-semitism-and-socialism/>., zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

⁵ "Karl Marx", Jewishvirtuallibrary.Org, (<https://www.jewishvirtuallibrary.org/karl-marx>., zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

Njemačkoj“.⁶ Tema kojom se Hitler pozabavio u prvom djelu je životni prostor odnosno *lebensraum*. Hitler smatra kako samo dovoljno prostora garantira nekoj naciji slobodu egzistencije i kako bi Nijemci trebali ponoviti politiku od prije šesto godina, kada su potisnuli Slavene na Istok.⁷ Smatrao je kako je Nijemcima superiornost urođena i kako je najvrjednija rasa Arijevska rasa. Termin Arijevci dolazi od indijske riječi „arya“ što bi u prijevodu značilo „plemeniti“. U skupinu Arijevaca, Hitler je uvrstio sve Germane, uvrstio je i latinske narode, a u potpunosti izbacio Slavene. Ipak, najgora rasa za Hitlera, i druge koji su prihvaćali stavove arijevske superiornosti, bili su Židovi. Smatrao je kako su Židovi i komunisti krivi za poraz u Prvom svjetskom ratu, jer nakon što su izazvali revoluciju, Njemačka je bila prisiljena sklopiti primirje. Radi se o vjerovanju u teoriju kako carsku vojsku nije porazila sila Antante, već joj je iz pozadine *zabijen nož u leđa*. Taj „nož u leđa“ su bili Židovi koji su manipulacijom natjerali šefove njemačke vrhovne komande na potpisivanje primirja i sklapanje sramotnog mirovnog ugovora.⁸

U 11. poglavlju imena *Narod i rasa* Hitler je donio svoje stavove o jačim i slabijim rasama te miješanju krvi, što je postalo jedno od glavnih obilježja njegove vladavine. „Po Hitleru bi se čovječanstvo trebalo podijeliti na rase koje utemeljuju kulturu, rase koje nose kulturu i rase koje razaraju kulturu. Nosilac bi kulture mogao biti samo Arijac, jer je on stvorio „fundamente i zidove ljudskih ostvarenja“. Azijatski su narodi, kao na primjer Japanci i Kinezi, kao nosioci kulture samo preuzeli arijske kulture i dali im vlastitu formu. Židovu su, međutim, rasa koja razara kulturu. Prva bi pretpostavka stvaranja više kulture bilo postojanje „nižih ljudi“. Po Hitleru bi se prva ljudska kultura temeljila na upotrebi nižih ljudskih rasa. Najprije su plug vukli pobijedjeni, a tek mnogo kasnije konji. Arijac je kao osvajač podredio sebi niže rase i svojim zapovijedima, svojom voljom i svojim ciljevima upravljao njihovom djelatnošću. Čim su si, međutim, podređeni prisvojili jezik i običaje 'gospodara' i sluge, Arijac je odustao od čistoće svoje krvi i time izgubio 'boravak u raju'. Time je ujedno izgubio i svoju kulturnu sposobnost.“⁹

⁶ William L. SHIRER, *Uspon i pad Trećeg Reicha: Prve pobjede i Prekretnica*, Zagreb, 1977., 140.

⁷ SHIRER, *Uspon i pad Trećeg Reicha*, 1. sv, 143.

⁸ Rene LOVRENČIĆ, *Nemirni mir - Svijet 1918.-1939.*, Zagreb, 153.-154.

⁹ Wilhelm REICH, *Masovna psihologija fašizma*, Zagreb, 2014., 102.

Nadalje, što se tiče Hitlerove rasne diskriminacije, on rase dijeli na više i niže te iznosi kako „Miješanje krvi i time neizbježan pad rasne razine bio je jedini uzrok izumiranja starih kultura: jer narodi ne nestaju zbog izgubljenih ratova, nego kad izgube snagu otpora koju sadrži samo čista krv. Što na ovom svijetu nije dobra rasa, pljeva je.“¹⁰ A čista krv po njemu je, naravno, Arijevska rasa, za koju smatra kako ima sposobnost da se „razvija u najbržem ritmu“¹¹ što možemo vidjeti u susretu s nižom rasom, gdje on, Arijevac, uvijek izlazi kao pobjednik.¹²

Koraci prema pobjedi poduzeti su početkom 1933. gdje dolaskom na vlast Nationalsocijalističke njemačke radničke stranke¹³ i Njemačke nacionalne pučke stranke možemo vidjeti ostvarivanje Hitlerovih razmišljanja iz njegovoga djela. U ožujku iste godine dolazi do bojkota ustanova čiji su vlasnici ili rukovoditelji bili Židovi. Nedugo nakon toga dolazi do izbacivanja Židova iz svih javnih ustanova poput ministarstva, općina, bolnica, ljekarni, kazališta... Vlast još u tom trenutku nije htjela otvoreno izreći svoje nakane te sve ove mjere poduzima pod krinkom ograničavanja Židovskog utjecaja na znanost, umjetnost, tisak i izdavaštvo.¹⁴ „Od otprilike osam stotina židovskih znanstvenika u Njemačkoj – muškaraca i žena velikoga međunarodnog ugleda – dvije stotine napustilo je zemlju već 1933. Dvadesetero su bili dobitnici Nobelove nagrade: među jedanaest fizičara bio je i Albert Einstein. Budući da je svaka umjetnička aktivnost bila nemoguća bez članstva u novoj Komori kulture Reicha, u koju „ne-Arijevcima“ nisu imali pristupa, nastupio je odljev talenata, a vladavina mediokriteta ubrzo je postala očita u kinematografiji, novinarstvu, književnosti, glazbi, likovnim umjetnostima i u kazalištu.“¹⁵ Nastavno na iseljavanje znanstvenika iz Njemačke, iste godine iselilo je četrdeset tisuća Židova. Mladi, stari, bogati, neoženjeni, politički neugroženi, odlučili su se na korak napuštanja nečeg sigurnog jer nisu vidjeli budućnost u takvoj, antisemitskoj Njemačkoj, koja je tek bila u povojima svog nastajanja.¹⁶ Međutim, ugnjetavanje Židova nije stalo samo na tome. U narednim godinama dolazi do javnog teroriziranja pa su tako

¹⁰ Adolf HITLER, *Mein kampf*, Split, 2000., 298.

¹¹ Isto, 296.

¹² Isto, 297.

¹³ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, skraćeno: NSDAP

¹⁴ Enrico CRAVETTO (Ur.), *Povijest 17*, Zagreb, 2007., 374.-375.

¹⁵ Michael BURLEIGH, *Treći Reich: Nova povijest*, Zagreb, 2005., 366.

¹⁶ Isto, 368.

prljali židovske kuće, uklonili sve židovske spomenike, zabranili kupanje Židovima na javnim mjestima, ispisivali židove s pogrdnim porukama, a to je sve bila uvertira za ono što se će odigrati 1935. godine u Nürnbergu.¹⁷ U okviru godišnje skupštine NSDAP-a zasjedao je parlament gdje su točke 4. i 5. stranačkog programa iz 1920. godine¹⁸ pretočene u zakon, a glasile su:

„IV. Samo pripadnik naroda (izvorno Volksgenosse) može biti državljanin Reicha. Samo osoba čiste njemačke krvi, neovisno o vjeroispovijesti, može biti pripadnik naroda. Sukladno tome, ni jedan Židov ne može biti pripadnik naroda.

V. Osoba koja nije državljanin Reicha može živjeti u Njemačkoj samo kao gost i na nju se imaju primjenjivati zakoni za strance.“¹⁹

Ovim zakonom nacisti su napokon javno i transparentno pokazali Židovima gdje im je mjesto, odnosno gdje im nije mjesto. Isto tako, došlo je do rasprave kako nekoga klasificirati kao Židova, odnosno kako primijeniti zakon i na „polu-Židove“. Tako je propisano da se Židovom smatra osoba kojoj su obje bake i oba djeda ili barem troje od njih bili Židovi te ako je ta osoba prakticirala židovsku vjeru ili bila u braku s Židovom ili bila nezakoniti potomak Arijevca i Židova. Njih su nazivali *Geltungsjuden*. Druga skupina, *Mischlinge*, su bile osobe kojima su dva pretka (npr. jedna baka i jedan djed) bili Židovi, ali istovremeno su nisu prakticirali židovsku vjeru niti bili udani za Židova, odnosno bili potomak Arijevca i Židova.²⁰

U narednim godinama Nürnberški zakoni upotpunjeni su sa još trinaest dekreta. Židovi su bili potpuno potlačeni i ponižavani do te mjere da nisu mogli dobiti ni lijekove u ljekarni, prenoćiti u hotelu, pribaviti hranu. Posvuda su bili postavljeni znakovi koji su im davali do znanja da nisu poželjni u Njemačkoj.²¹ Posebni ogranak policije, *Sicherheitspolizei*, osnovan je 1936. godine pod vodstvom Adolfa Eichmanna, koji će kasnije postati šef ureda za Židovska pitanja. Okupacijom Austrije 1938. godine dolazi do još intenzivnijeg progona Židova, a Austrija je preimenovana u Ostmark. Njemačka je

¹⁷ Isto, 370.-373.

¹⁸ 24. veljače 1920. godine Hitler u Münchenu na sastanku NSDAP-a proglasio Program od 25. točaka (vidi: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/25points.asp>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

¹⁹ BURLEIGH, *Treći Reich: Nova povijest*, 377.

²⁰ Isto, 379.

²¹ SHIRER, *Uspon i pad Trećeg Reicha*, 335.

od 1933. sve više nacificirana, a Židovima su šanse za preživljavanje bile sve manje.²² Sve je kulminiralo kada je u studenom 1938. godine u Parizu 17-godišnji mladić, židovskog porijekla, Herschel Grynszpan u ambasadi Trećeg Reicha usmratio diplomatu, Ernst vom Ratha. Dok je bio u pritvoru Grynszpan je naveo kao razlog ubojstva osvetu za protjerivanje poljskih Židova iz Njemačke. Njegovi su roditelji bili stacionirani u jednom od kampova u blizini granice, nakon što im je zabranjen ulazak u Poljsku. Atentat na Ernst vom Ratha bio je samo izgovor kako bi se protužidovska kampanja još više razbuknula.²³ Par dana nakon atentata, s 9. na 10. studeni, organiziran je progon Židova po čitavoj Njemačkoj. Taj progon poznat je još pod nazivom *Kristallnacht*, što bi u prijevodu značila Kristalna noć. Nazvan je Kristalna noć zbog količine stakala koje je bilo razbijeno od židovskih trgovina, stanova, sinagoga... Spaljeno je oko 200 sinagoga, preko 7 500 stanova je razbijeno i razoreno, a uhićeno je preko 20 000 Židova, koji su bili otpremljeni u zatvore ili koncentracijske logore.²⁴

Uvertira u prethodne događaje zasigurno je bilo otvaranja koncentracijskog logora Dachau, još 1933. godine. Dachau je ostao upisan kao najdugotrajniji koncentracijski logor, a osnovao ga je sam šef SS-a,²⁵ Heinrich Himmler. Dachau je otvorio svoja vrata još 20. ožujka 1933. godine, a plan je bio kako će se većinom sastojati od političkih protivnika novog režima Trećeg Reicha.²⁶ Zapovjednik Dachau bio je Theodor Eicke, kojeg je Himmler, prije nego što ga je postavio za zapovjednika Dachaua smjestio u psihijatrijsku ustanovu na liječenje. Eicke je u Dachau stvorio nepodnošljivu atmosferu, gdje se prema svim zatvorenicima postupalo kao da su protivnici države i na njima se trenirala teška okrutnost.²⁷ Čak i sam Höss izjavljuje kako mu je teško bilo boraviti u Dachau zbog količine nasilja koja se tamo odvijala. Dachau je i prvi pokrenuo klasifikaciju zatvorenika, koja je pokrenuta nedugo nakon Kristalne noći. Svaka uhićena osoba nosila je komad tkanine prišiven na uniformu, s obojenim trokutom koji je

²² CRAVETTO, *Povijest 17*, 376.-377.

²³ Erin BLAKEMORE, *Kristallnacht Started When This Diplomat Was Murdered in Cold Blood*, (<https://www.history.com/news/kristallnacht-started-when-this-diplomat-was-murdered-in-cold-blood>, zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

²⁴ LOVRENČIĆ, *Nemirni mir*, 282.

²⁵ Schutzstaffel prijevod: Oružani zaštitni odred

²⁶ Robert Jay LIFTON, *Liječnici nacisti: Medicinsko ubijanje i psihologija genocida*, 1. Sv., Zagreb, 2015., 185.

²⁷ Isto, 186.

označavao određenu skupinu zatvorenika. Zatvorenici su bili podijeljeni u šest skupina i svakoj je dodijeljena pripadajuća boja tkanine.²⁸ Obilježavanje zatvorenika bilo je prisutno i u Auschwitzu, a cilj označavanja više je bio za iskazivanje moći i segregaciju zatvorenika, nego za raspoznavanje.²⁹

Prostorni plan Dachau je bio podijeljen tako da su na jednoj strani bile ekonomske zgrade i bunker, preko puta njih se nalazio glavni trg, na kojem se moglo okupiti oko 40 000 ljudi. Sadržao je 34 barake, razdijeljene jednom ulicom. Na jednoj strani barake su imale parne brojeve, na drugoj neparne. Dachau je bio koncipiran da može smjestiti oko 5000 zatvorenika, a Sofsky navodi kako ih od 1940. godine nikad nije bilo ispod 12 000.³⁰ Važno je istaknuti kako koncentracijski logori nisu bili samo drvene barake, u logoru su se kroz godine izgradili poljoprivredni pogoni, administrativni uredi, javne kuće, kino, kantina te zatvor³¹ i krematorij.

Dachau je bio specifičan po tome što je Eicke stvorio sustav potpune brutalnosti, ne samo fizičkog kažnjavanja, nego i psihičkog maltretiranja, što je rezultiralo potpunim uništavanjem zatvorenika u svakom ljudskom aspektu. Zatvorenici su rijetko bili ubijani, a ako je došlo do toga za obrazloženje ubojstva se pisalo da je zatvorenik pokušao pobjeći. „Čar“ Dachaua se skrivala i u tome što zatvorenici nisu znali koliko dugo im traje kazna, odnosno kada će biti pušteni, a to je bio još jedan od razloga koji je produljivao agoniju u kojoj su se nalazili.³²

3. Nečasni časnik i zapovjednik logora Auschwitz

Zapovjednik logora Auschwitz bio je Rudolph Höss. Iz Hössovih memoara, koje je napisao dok je čekao vlastitu egzekuciju, saznajemo kako je rođen u Baden-Badenu u strogoj katoličkoj obitelji, gdje od malih nogu mu bilo određeno kako će postati svećenik. Odrastao je uz dvije mlađe sestre koje su ga jako voljele, ali kako on sam iznosi, on nikad

²⁸ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 1.sv, 186.

²⁹ Wolfgang SOFSKI, *Poredak terora: koncentracioni logor*, Beograd, 2015, 152.-154.

³⁰ SOFSKI, *Poredak terora: koncentracioni logor*, 67.

³¹ U logorima su postojale zatvorske ćelije koje su služile za izolaciju. Biti poslan u zatvorsku ćeliju bilo je jednako smrtnoj presudi.

³² Laurence REES, *Auschwitz: konačno rješenje*, Zagreb, 2005., 26.

nije mogao uzvratiti tu ljubav i navodi kako ih smatra strancima.³³ Tijekom tinejdžerskih godina umire mu otac i sam Höss smatra da nije došlo do toga, da bi mu život zasigurno drugačije izgledao.³⁴ Kada je započeo Prvi svjetski rat, osjetio je poriv za sudjelovanje u njemu. Majka mu je bila protiv toga u želji da se i dalje školuje i postane ono za što je bio određen, svećenik, ali u nedostatku stroge ruke njegovog oca, u dobi od samo 15 godina, upao je u pukovniju u kojoj su nekad služili njegov otac i djed te je 1916. godine završio na bojištu u Turskoj, što je i zadnja godina da je vidio svoju majku, koja umire tijekom 1917. godine.

Tijekom rata, ranjen je čak dva puta, a za to je dobio *Željezni Križ Druge Klase*, *Željezni Polumjesec Prve Klase* te postao najmlađi vodnik u vojsci.³⁵ Nakon što je obitelji priopćio kako neće postati svećenik, njegov ujak, s težnjom da ispuni želje njegovih roditelja, pokušava ga pritisnuti da ipak nastavi put vjere, što samo dovodi do toga da se Höss odrekne svog nasljedstva i ode od obitelji bez pozdrava. U narednim godinama uspijeva završiti i u zatvoru, gdje je izvršavao kaznu od 10 godina pod optužbom ubojstva, a u svojim memoarima iznosi kako taj zločin nije počinio.³⁶ Nakon izlaska iz zatvora, miče se od NSDAP-a, priključuje se Artaman Ligi³⁷ gdje upoznaje buduću ženu, Hedwig Hensel. Njegovo nastojanje da se makne od politike i bavi poljoprivredom nije dugo trajalo, već na prvi poziv Himmlera 1934. godine priključuje se SS-u. Prvo je smješten u koncentracijski logor Dachau. Pod zapovjedničkom palicom Theodora Eicke, Höss je bio mentoriran tri i pol godine.³⁸ Höss smatra da je rad, za one koji su zatvoreni, najučinkovitija stvar jer kako kaže i sam je bio u zatvoru te zna kako mu je rad najviše pomogao u zadržavanju samokontrole. Rad pomaže zatvoreniku u održavanju mentalne stabilnosti, koja može biti ugrožena utjecajem zatvorske kazne. Isto tako, rad je sredstvo za one zatvorenike koji su u principu karakterno labilni, kako bi ih pravilno oblikovao i kako bi se naviknuli na disciplinu. Tako je i shvaćao moto *Arbeit macht frei*, što bi u prijevodu značilo „Rad oslobađa“. Taj moto Eicke postavlja na ulazna vrata Dachaua, a

³³ Rudolph HÖSS, *Death Dealer; The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*, Da Capo Press, SAD, 1996., 51.

³⁴ HÖSS, *Death Dealer*, 53.

³⁵ Isto, 58.

³⁶ Isto, 62.-63.

³⁷ Njemački agrarni i narodni pokret posvećen ruralizmu.

³⁸ REES, *Auschwitz*, 26.

Höss je bio fasciniran tim motom i ujedno ga je shvaćao vrlo ozbiljno.³⁹ On je istinski vjerovao kako će rad pomoći ispraviti „ono jalno“ u zatvorenicima. Stoga, nije neobično što je isti taj moto postavio na ulaz vlastitog logora. Auschwitz koji će „proslaviti“ taj moto.

4. Arbeit macht frei

Na koncentracijski logor Auschwitz važan utjecaj je imao geografski smještaj. Naime, logor se nalazio su Gornjoj Šleskoj, području koje je u više navrata prelazilo iz vlasništva Nijemaca u vlasništvo Poljaka. Neposredno prije Prvog svjetskog rata Gornja Šleska bila je pripojena Njemačkoj, a Versajskim mirovnim ugovorom 1919. je ponovno vraćena Poljskoj. Stoga, želja nacista je bila zauzeti Gornju Šlesku, pripojiti je Reichu i provesti 'germanizaciju'.⁴⁰ Prepreka za provedbu 'germanizacije' je bila nepogodnost velikog dijela tog područja za naseljavanjem i to što je područje već bilo visoko industrijalizirano. Neuspjeh u provedbi naseljavanje je povlačio prisilni ostanak brojnih Poljaka kao radne snage, a namjera za tjeranjem lokalnog stanovništva na prisilni rad je povlačila izgradnju koncentracijskih logora kojima bi se ta prisila provela. Iako je prvotno bio zamišljen kao sabirni logor, ubrzo je postalo očito kako će Auschwitz postati svojevrsni zatočenički logor.⁴¹

Rudolph Höss zapovjednikom Auschwitza postaje 30.04.1940., a zadaća mu je bila i da postavi same temelje Auschwitza i način na koji će logor funkcionirati.⁴² Glavnu ulogu u prvom redu su imali Hitler, Himmler, Heydrich i Göring, ali Höss je zasigurno bio bitna karika u svemu što će se događati u narednim godinama u logoru Auschwitz.⁴³

³⁹ HOSS, *Death Dealer*, 93.

⁴⁰ REES, *Auschwitz*, 39.

⁴¹ Isto, 39.

⁴² Isto, 21.

⁴³ Isto, 21.

4.1. Nastanak logora Auschwitz I.

Već po dolasku u Auschwitz, postavljalo se pitanje kada se može krenuti s prvim transportom ljudi i Höss tu ističe kako je tada bio svjestan da će u podizanju tog logora moraju sudjelovati i zatvorenici. U memoarima iznosi kako je htio napraviti drugačiju atmosferu od one u Dachau. Točnije, vjerovao je kako će napraviti radni logor bez konstantnog zlostavljanja nad zatvorenicima, ali zbog ljudi koji su mu bili dodijeljeni za pomoćnike, kaže kako je to bilo nemoguće.⁴⁴ Prvi logoraši su bili zatvorenici koncentracijskog logora Sachsenhausena, izabrani od vodnika Palitzscha, a Höss kaže da niti deset od njih trideset nije bilo ono što je on želio od budućih *kapo*.⁴⁵

Sustav *kapo* preuzet je iz Dachaua. „U svakom zatvorskom bloku ili radnoj „postrojbi“ zatvorske bi vlasti imenovale jednog zatočenika, a taj „kapo“ imao bi goleme ovlasti nad svojim drugovima zatočenicima. Takve su ovlasti, naravno, često zlorabljene. Čak i više nego SS-ovci, kape su bili u stalnom doticaju s ostalim zatočenicima i mogli su se služiti arbitrarnim mjerama, kako bi logoraški život činili posve nesnošljivim.“⁴⁶ Kapo se uvijek trudio zadovoljiti SS-ovce, posebno jer ako isti nisu više bili zadovoljni, oduzeli bi mu „titulu“, a vjerojatnost da bi taj isti kapo dočekaو jutro živ kada bi se vratio u baraku, jednake su nuli.⁴⁷ Prva skupina koja je došla u logor bila je sastavljena od političkih protivnika, intelektualaca, svećenika, studenata i osoba koje su jednostavno nekome na poziciji smetale. Počeli su graditi kamp od temelja, za koji nisu imali niti prigodan alat. Za podizanje logora krali su od lokalnog pučanstva, a i kralo se od drugih grupa radnika u logoru. Za opstanak u logoru je bilo bitno pod kojim kapom, odnosno čuvarom se radi.⁴⁸

Höss smatra kako čuvare u koncentracijskim logorima možemo razvrstati u tri kategorije. Prva kategorija je najgori tip. Zlobni i vulgarni koji su došli liječiti svoje perverzije na ljudima i gledajući na njih kao objekte nad kojima će uspjeti zadovoljiti tu svoju potrebu izživljavajući se na njima.⁴⁹ Kao najdražu igru ističe psihičko zlostavljanje.

⁴⁴ HÖSS, *Death Dealer*; 118.-119.

⁴⁵ Isto, 119.

⁴⁶ REES, *Auschwitz*, 27.

⁴⁷ Isto, 27.

⁴⁸ Isto, 41.

⁴⁹ HÖSS, *Death Dealer*, 88.

U drugu kategoriju stavlja čuvare koji su indiferentni i iznosi kako većina čuvara spada u ovu kategoriju. Gledaju na zatvorenike kao objekt i ne promišljaju o njima niti im je namjera uživljavati se, ali kako kaže Höss, baš zbog svoje indiferentnosti ili ograničenom inteligencijom nenamjerno dolazi do mučenja zatvorenika. U treću kategoriju stavlja ljude koji su dobronamjerni po prirodi i imaju u sebi suosjećanje i empatiju. Pokušavaju čim više olakšati zatvorenicima ili barem ne dodatno otežavati.⁵⁰

U jesen 1940. godine, načelnik Glavnog upravnog i gospodarskog odijela SS-a, Oswald Pohl je obavio inspekciju logora i obavijestio je Hössa da poveća kapacitete logora. S povećanjem kapaciteta, Pohl je htio da logor postane pogon za proizvodnju zemlje i kamena, a Himmler i Höss, obojica dijeleći strast prema poljoprivredi, dolaze do ideje kako će logoraši podignuti laboratorije i odjele za uzgoj bilja. Kako bi uopće moglo doći do toga, trebalo je tlo pripremiti za isto, međutim obojica nisu shvaćali kako je Auschwitz na apsolutno neprikladnom mjestu za ispunjenje njihovih ideja. Logor se nalazio na spajanju rijeka Vistule i Sore te je bio poznat po poplavama, ipak do zadnjeg dana zatvorenici koncentracijskog logora Auschwitz će isušivati močvaru, podizati brane i kopati rovove, s ciljem ostvarivanja sna o poljoprivrednom raju.⁵¹

Istovremeno, Himmler kreće u poslovnu suradnju s I. G. Farbenom, koji je u blizini Auschwitza otvorio tvornicu umjetnih guma. Sporazum je bio da bi zatvorenici Auschwitza vadili šljunak iz obližnje rijeke Sore.⁵² I. G. Farben je sa Himmlerom dogovorio „da plaća all-inclusive (ukupno, sve uračunato) svotu od tri reichsmarke na dan po nekvalificiranom radniku, a četiri reichsmarke po kvalificiranom radniku, s tim da je 'radni učinak' (za svakog logoraša) procijenjen na '75 posto učinka običnog njemačkog radnika.'“⁵³ U proljeće 1941. godine zatvorenici su počeli raditi za I. G. Farben te su radili na proizvodnji sintetičke gume.⁵⁴ Zatvorenici su morali hodati 6-7 kilometara dnevno kako bi došli do tvornice. Tek u ljeto 1941., kada je sve više zatvorenika bilo uključeno u rad tvornice, započinje organizacija prijevoza do nje. Nakon što u proljeće 1942. godine u logoru Birkenau, koji je osnovan u jesen 1941. godine izbija epidemija tifusa, donosi se

⁵⁰ HÖSS, *Death Dealer*, 88.-89.

⁵¹ REES, *Auschwitz*, 43.-45.

⁵² Isto, 54.-55.

⁵³ Isto, 55.

⁵⁴ Isto, 51.

odluka o osnivanju novog kampa. U obližnjem selu, lokalno je stanovništvo protjerano te su izgrađene barake za zatvorenike Auschwitza i na taj način je osnovan Auschwitz III. – Monowitz.⁵⁵

Nakon izgradnje kampa, Auschwitz, odnosno Auschwitz I. kako se danas naziva, sadržao je dvadeset osam blokova. Dvadeset blokova ih je već dočekalo sagrađeno iz bivšeg sastava Poljske vojske i to šest dvoetažnih i četrnaest jednoetažnih. Nakon što se na jednoetažne nadogradio još jedan kat i izgradilo još osam blokova, dolazimo do brojke od dvadeset osam blokova koje su činile logor Auschwitz I. Blokovi koji su bili na dva kata, bili su namijenjeni za 700 zatvorenika, ali je vrlo često znalo biti i 1200 zatvorenika.⁵⁶ U početku su spavali na podu, poredani „kao sardine“ u tri reda, jedan do drugoga, krevete su dobili tek početkom 1941. godine.⁵⁷

1. Prostorni plan koncentracijskog logora Auschwitz I.

⁵⁵ "Monowitz / Auschwitz Sub-Camps / History / Auschwitz-Birkenau", Auschwitz.org, (<http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-sub-camps/monowitz/>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

⁵⁶ "Life In The Camp / History / Auschwitz-Birkenau", Auschwitz.org, (<http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

⁵⁷ "Life In The Camp / Living conditions", Auschwitz.org (<http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/>, zadnji pristup: 25. kolovoz 2019.)

4.2. Nastanak logora Auschwitz II. – Birkenau

U proljeće 1941. godine, Himmler traži od Hössa proširenje glavnog logora, kako bi moglo stati još 30 000 zatvorenika, a za nekih pola godine započela je priča o izgradnji još većeg kampa, koji bi mogao primiti preko 100 000 zatvorenika, tako da u rujnu 1941. imamo prve spomene o novom logoru, odnosno Auschwitzu II. Odluka je pala da će se logor raditi u obližnjem selu Birkenau te su SS-ovci porušili kuće u selu, a seljani su premješteni u neko drugo mjesto. Za projekt novog logora bili su zaduženi Karl Bischoff, šef građevinskog odjela u Auschwitzu i Fritz Ertl, arhitekt. Nakon procjene nacrtu o izgradnji, od početka je jasno kako su planirali da taj logor bude prenapučen. Arhitekti su odlučili u svaku baraku smjestiti oko 744 zatvorenika, a u koju bi optimalno stalo 550 zatvorenika. „Od svakog zatočenika u Birkenauu očekivalo se da preživi na četvrtini prostora na kojoj je živio zatočenik u nekomu koncentracijskom logoru u Njemačkoj.“⁵⁸ Kako je originalni logor Auschwitz bio podignut uz pomoć zarobljenika, isti plan je također bio i za Birkenau.

2. Ulaz u Auschwitz II. - Birkenau

⁵⁸ REES, *Auschwitz*, 81.-83.

U jesen 1941. godine u Auschwitz je dovezeno oko 10 000 sovjetskih ratnih zarobljenika. Nakon što je došla prva skupina zarobljenika budućeg logora Auschwitz – Birkenau, morali su prvo skinuti odjeću sa sebe, nakon čega je slijedila dezinfekcija te su zatvorenici bili primorani goli trčati do glavnog kampa. Nakon toga im je tetoviran broj s kojim su ih mogli identificirati. Tetoviranje brojeva bio je novitet u logoraškom sustavu, jer su prvo zatvorenici dobivali metalne pločice s pripadajućim brojem. Kako se to pokazalo nepraktičnim pošto se pločica mogla otrgnuti, krenuli su tetovirati brojeve. Prva tetoviranja su se izvodila na način da su bušili kožu s žigom koji je sadržavao igle. To se utisnulo u kožu i potom se mrljala tinta u ranu. Takav način „tetoviranja“ je bio toliko bolan da su se zatvorenici rušili od boli. Kasnije dolazi do tetoviranja na unutarnjoj strani gornje podlaktice.⁵⁹ Početni broj od 10 000 zarobljenika, do proljeća 1942. pao je na svega nekoliko stotina.

Prostorni plan za izgradnju predviđao je četiri sektora, ali uspjeli su završiti samo sektor BI na lijevoj strani i sektor BII na desnoj strani. Sektori BI i BII bili su podijeljeni na više podsektora koji su bili ograđeni bodljikavom žicom. Sektor koji su zatvorenici zvali Meksiko, odnosno po službenoj klasifikaciji BIII nikad nije bio završen. U ljeti 1944. godine Meksiko je služio kako bi smjestio žene, točnije mađarske Židovke, dok čekaju hoće li ići u logor ili u plinsku komoru. Jedan od većih sektora bila je Kanada, sektor u kojem se skladištila odjeća zatvorenika. Kanada je bila raširena u 30 baraka, a osobne stvari su bile natrpane od poda do stropa.⁶⁰ Sektori gdje su bili smješteni ljudi bili su vječito pretrpani, a kako Sofsky iznosi „U zatvoru vlada zakon individualne izolacije, u koncentracijskom logoru vlada princip sabijene i segmentirane mase.“⁶¹

4.3.Red, rad i disciplina

U Birkenau su zatvorenici živjeli u zidanim i drvenim barakama. Ležaj je bio sagrađen od šezdeset pregrada od opeke, a svaka je imala po tri razine kreveta. Na svakom krevetu je trebalo spavati četiri osobe i u baraci je bilo sto osamdeset kreveta. Iz toga proizlazi da

⁵⁹ REES, *Auschwitz*, 83.-84.

⁶⁰ SOFSKI, *Poredak terora*, 68.

⁶¹ Isto, 69.

je u svakoj baraci trebalo biti smješteno 720 osoba. U prvoj godini logora Birkenau, voda je bila dostupna samo u blokovima gdje se nalazila kuhinja, a zatvorenici nisu imali pristup tome. Zatvorenici su većinu vremena bili prljavi te je epidemija ušiju bila svakodnevna pojava. Ljudi su znali prati odjeću u lokvama, a sanitarni uvjeti su se poboljšali tek 1943. godine, kada su u svim sektorima logora Birkenau postavljene neke vrste kupaonice. Tako u jednom sektoru na 62 barake, samo 4 barake su imale umivaonike s 90 slavina, 4 barake betonski kanal s 58 otvora za toaletna sjedala. Po gruboj procjeni je to 40 000 ljudi na 360 umivaonika i 232 toaleta. Svoje higijenske potrebe zatvorenici su mogli ispuniti jedino ujutro prije posla i nakon posla, s tim što su imali samo nekoliko minuta za obavljanje istog. Po noći im je bilo zabranjeno ići na toalet i u barakama su postojale kante za ispražnjivanje.⁶²

Odjeća je bila prilično neprikladna za uvjete u kojima su se nalazili zatvorenici. Po dolasku u kamp morali su ostaviti svoju odjeću i dragocjenosti, poslani su na tuširanje, nakon čega bi dobili odjeću koja se nosila u logoru. Odjeća je bila izrađena od traperi na plavo-sive pruge. Žene su dobivale bluze, suknje, korišteno donje rublje, tunike, marame i cipele, a muškarci su dobivali košulje, duge gaće, hlače, kape i klopne. Kapute koji su bili prošiveni debljim materijalom dobivali su zimi, ali ipak nisu bili dovoljno debeli kako bi zatvorenike štitile od hladnoće. Manjak odgovarajuće opreme, posebice zimi, izgladnjelost i teški rad su često znali biti kobni za zatvorenike logora Auschwitz Birkenau.⁶³

U kampu je radni dan počinjao vrlo rano, oko 4 sata ujutro. Nakon zvuka gonga, zatvorenici su ustajali, pospremali svoje krevete, potom se pokušali pobrinuti za svoje higijenske potrebe i nakon što su popili malo kave ili čaja, na zvuk drugog gonga trčali su do trga na kojem je bila prozivka. Između buđenja i zvuka gonga za poziv na trg prošlo je vrijeme od nekih pola sata. Nakon što su se zatvorenici okupili na glavnom trgu, čuvari su pregledavali barake i popisivali ljude koji su te noći umrli, zatim je uslijedila prozivka na glavnom trgu. Često je prozivka znala trajati satima kada SS-ovcima ne bi sve išlo glatko. Nakon što bi se formirali radni odredi uz zvukove orkestra u koračnici su išli

⁶² Life in the camp / Living conditions/ Auschwitz.org (<http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

⁶³ SOFSKI, *Poredak terora*, 108.-109.

prema svojem radnom mjestu.⁶⁴ Put do radnog mjesta nije prolazio mirno. Čuvari su ih tjerali na trčanje ili pjevanje, a ljudi koji su u koloni bili sa vanjske strane često su znali dobivati i udarce te je taj hod izgledao na sve samo ne na koračnicu. Radnici su bili izrabljivani i često nisu imali odgovarajući alat za rad nego su morali raditi golim rukama. Radili su na rušenju kuća, na raznim građevinskim projektima, skladištima, kupaonicama kampa u kojima je bio zadatak prazniti betonski kanal s fekalijama zatvorenika, razvrstavanje imovine židovskih žrtava, na isušivanju polja... Neki zatvorenici su čak obavljali poslove u logorskoj administraciji. Rad su nadzirali SS-ovi stražari ili kape. Terorizirali su radnike, tukli ih, psihički zlostavljali dok su istovremeno zatvorenici morali besprijekorno obavljati svoj posao. Većina zatvorenika nije mogla izdržati ovaj režim te bi fizička iscrpljenost uz zlostavljanje brzo ih odvela u smrt.⁶⁵

Ljeti se radilo od 10 do 11 sati, dok je zimi radno vrijeme bilo skraćeno na 9 sati dnevno. U podne su zatvorenici imali pauze za obrok za koji su se morali vraćati u logor. Za ručak su obično dobivali litru juhe s nešto krumpira i rižinog brašna, a nakon pauze orkestar bi ih svojim zvucima opet otpratio na radno mjesto. Po završetku radnog dana prebacili bi preminule od tog dana na kolica ili ramena i uputili se prema glavnom trgu u logoru. Zatim je opet slijedila prozivka, koja se znala odužiti ukoliko nisu prisutni svi prozvani zatvorenici. Nakon prozivke dobili bi komad kruha s malim prilogom, od priloga su znale bit kobasice, žlica marmelade, sir ili slično. Nakon toga su bili slobodni do 9 sati uvečer kada bi gong označio noćnu tišinu. Nedjeljom i praznicima uglavnom se nije radilo.⁶⁶

Kao što je prikazano uvjeti života u logoru su bili katastrofalni. Manjak higijene i pretrpani stambeni prostori doveli su do širenja kožnih bolesti. Kasna jesen, zima i rano proljeće bili su rezervirani za prehlade, upale pluća i smrzavanje, što je bilo za očekivati kada uzmemo u obzir kako su zatvorenici bili odjeveni i kako su bili hranjeni. K tome nije ni pomagao brutalan tretman koji su dobivali od SS-ovaca i kapa, gdje je nerijetko dolazilo do ozljeda mišića i zglobova. Osim toga veliki broj žrtava je odnijela i epidemija tifusa, a uz to mnogi su zatvorenici patili od tuberkuloze i dizenterije. Za sve te bolesti,

⁶⁴ SOFSKI, *Poredak terora*, 96.-97.

⁶⁵ Isto, 98.-99.

⁶⁶ Isto, 99.-102.

uzevši u obzir uvjete u kojima se živjelo, postojala je vrlo mala vjerojatnost za izlječenjem, a naravno pitanje je koliko se često pokušalo liječiti oboljele.

4.4. Zatvorenici u kampu

Sustav obilježavanja zatvorenika, uz male preinake, preuzet je od drugih koncentracijskih logora koji su već postojali, a u slučaju nekih skupina, uopće se nije primjenjivao. Politički zatvorenici su bili označeni crvenim trokutom, a slani su u logor na temelju zaštitnih naloga za pritvor. Političke zatvorenike u Auschwitzu činili su Poljaci, Česi, Francuzi, Jugoslaveni, Ukrajinci, Rusi, male skupine Nijemaca i Austrijanaca i drugi. Zelenim trokutom su bili označeni kriminalistički zatvorenici. Dotični su bili poslani u logor nakon počinjena zločina ili u slučajevima kad je osoba izašla iz zatvora, ali je smatrano da je sud odredio premalu kaznu. Zelene trokute obično su nosili Nijemci. Asocijalni zatvorenici nosili su crne trokute, a bili su zatvarani zbog krađe i prostitucije. Kao asocijalni bili su označeni i Romi te su zbog svoje „asocijalnosti“ bili poslani u Auschwitz. Ljubičasti trokut je označavao Jehovine svjedoke koji su završili u Auschwitzu zbog svojih pacifističkih stavova, a zarobljenici su također bili Poljaci i Nijemci. Homoseksualci su bili označeni ružičastim trokutom, dok zatvorenici koji su čekali suđenja nisu imali nikakve oznake.⁶⁷ Židovi su u Auschwitzu bili zasebna kategorija zatvorenika. Najčešće su bili označavani kao politički zatvorenici s crvenim trokutom i žutim trokutom iznad njega kao oznaku za Židovstvo, što bi u konačnici činilo Davidovu zvijezdu. Kasnije su imali ušivenu žutu pravokutnu traku iznad crvenog trokuta, a zatvorenici koji su dolazili od 1944. godine nisu ni bili označeni ni brojevima niti trokutom.⁶⁸

Kada se na jednom mjestu skupe različiti ljudi, različitih nacionalnosti i govore različite jezike, nastaje kaos. U Auschwitzu za sporazumijevanje je nastala posebna vrsta

⁶⁷ "System Of Triangles / Prisoner Classification / History / Auschwitz-Birkenau", Auschwitz.Org, (<http://auschwitz.org/en/history/prisoner-classification/system-of-triangles>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

⁶⁸ "Marking Of Jewish Prisoners / Prisoner Classification / History / Auschwitz-Birkenau", Auschwitz.Org, (<http://auschwitz.org/en/history/prisoner-classification/marking-of-jewish-prisoners>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

jezika, koju možemo nazvati logoraški jezik. To je uglavnom bio njemački jezik pomiješan sa ostalim jezicima logora, najvećim dijelom poljskim. Za preživljavanje u kampu, presudno je bilo znati barem malog njemačkog. Ako zatvorenik nije znao njemački, automatski nije razumio naredbu koja mu je izdana, a ako nije izvršio naredbu, bio bi fizički kažnjen. Logoraški jezik bio je satkan od direktnosti, vulgarnosti, prijatnji, zahtjeva – bio je to jezik koji nije imao nikakvih emocija.⁶⁹

Do 1942. godine najveći udio zatvorenika su činili Poljaci. Većina je bila svjesna kako će morati ostati u logoru dok rat ne završi, ali isto tako su bili uvjerenja kako će Njemačka izgubiti rat, pošto su mogli čuti preko radio kako „neprijateljske“ trupe sve više napreduju. Jedini cilj koji su imali je bio ostati čim duže na životu, što je bila velika lutrija. Da bi se to dogodilo nisi smio zamjeriti se nekome od kapa, ne razboljeti se, preživjeti težak fizički rad uz jako malo hrane.⁷⁰

Slijedeća skupina koja je trebala izgraditi novi logor u Birkenau, bili su ruski zatvorenici. Ruski zatvorenici putovali su iz Gornje Šleske sve do Auschwitza te dok su došli do njega već su jedva stajali na nogama. Himmler je tvrdio kako su dopremili samo najjače vojnike, ali ni ti „najjači“ nisu bili sposobni raditi ništa. Nije da nisu htjeli, jednostavno im je tijelo bilo već toliko izmoreno da nisu bili u stanju raditi težak fizički posao. Čak ni dodatni obroci nisu pomogli u održavanju ruskih zatvorenika na životu. Umirali su od iscrpljenosti. Sva ta iscrpljenost i glad rezultirala je tome da su se zatvorenici počeli ponašati kao da su zvijeri, ubijajući jedni druge i za komad kruha. Dolazilo je i do kanibalizma, pa su znali nalaziti zatvorenike, rasporenih utroba i pojedene jetre. Od 10 000 zatvorenika, koliko ih je došlo u Auschwitz u jesen 1941. godine kako bi izgradili logor Birkenau, do ljeta 1942. godine, preživjelo ih je tek nekoliko stotina, a tih nekoliko stotina su krvavo se izborili da ostanu na životu toliko dugo.⁷¹

Još jedna velika skupina u Auschwitzu bila je sastavljena od romske populacije. Još prije rata su zatvarani u koncentracijske logore jer su ih smatrali asocijalnima. Krajem 1930-ih godina zatvarani su u geta, a 1942. godine je došlo do odluke da svi Romi moraju biti uhićeni i deportirani u Auschwitz. Höss u svojim memoarima navodi kako se ne sjeća

⁶⁹ SOFSKI, *Poredak terora*, 200.-201.

⁷⁰ HÖSS, *Death Dealer*, 128.

⁷¹ Isto, 132.-134.

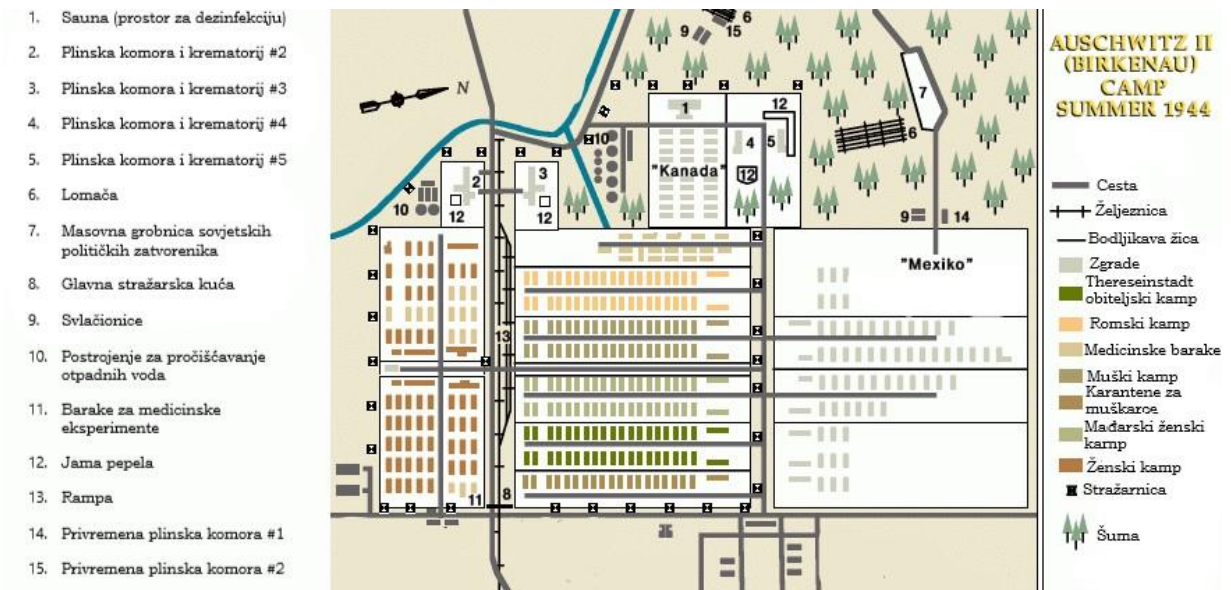
koliko Roma je došlo u Auschwitz, ali saznajemo kako su mu oni zbog svoje razigranosti i optimizma bili najdraža skupina zatvorenika. Saznajemo kako su zauzeli dio kampa koji je bio namijenjen za 10 000 ljudi, odnosno sektor BIIe poznatiji kao Romski kamp. U proljeće 1943. u Birkenau je evidentirano 16 000 Roma. Kada je Himmler došao u inspekciju kampa susreo se sa pretrpanim barakama, nehigijenskim uvjetima i zaraznim bolestima. Neki su dobili i *Nomu*.⁷² Nakon izvidnice Himmler je naredio da se cijeli romski kamp, osim naravno nekolicine koja je sposobna za rad, odvede u plinske komore. Do kolovoza 1944. godine u logoru je ostalo još 4000 Roma i naravno, njih je također dokrajčio Ciklon-B.⁷³

Što se tiče Židova, koji od 1942. su zasigurno prevladavali u kampu, Höss radi usporedbu s koncentracijskim logorom Dachau i njihovim postupanjem sa Židovima. Glavna zadaća u Dachau za Židove je bio teški rad, osim ako si uspio podmititi nekog od kapa i dobiti neku lakšu vrstu posla. Što se tiče Auschwitzta, tu je bilo vrlo jasno što ih očekuje. Za neke je plinska komora bila odmah na redu, dok su drugi, oni „sretniji“, bili prebačeni na teški fizički rad. Naravno, nakon što više nisu bili korisni, čekala ih je plinska komora, čega su zatvorenici bili svjesni. Mukotrpan fizički rad je samo prolongirao nacistički predodređenu smrt u komori. Höss je smatrao kako su Židovi umirali u Auschwitzu zbog toga što nisu navikli raditi, neadekvatnih higijenskih uvjeta, manjka hrane, ali i zbog psihološkog stanja. Smatrao je da ih ta nemoć da pobjegnu od rada psihički ubijala. S tim da nigdje ne spominje da je taj rad bio predviđen da izrabi zatvorenike do smrti, niti je spomenuo stotine tisuća Židova koji su smaknuti ili ubijeni u plinskoj komori.⁷⁴

⁷² Propadanje tkiva usta i lica. Gangrena.

⁷³ HÖSS, *Death Dealer*, 135.-138.

⁷⁴ Isto, 139.-143.

3. Prostorni plan Auschwitz II. – Birkenau

4.5. Žene u logoru

Auschwitz je prvotno bio samo muški kamp, a prvu promjenu je doživio kada je došao prvi „val“ žena. Po dolasku prvog transporta, 26. ožujka 1942. godine iz vagona je izašlo 999 žena⁷⁵ te su potom bile odvedene na skidanje i brijanje glave. Trebale su predati sve dragocjenosti koje su posjedovale. Potom je nekolicina njih odvedena na liječnički pregled, jer su se SS-ovci htjeli uvjeriti da su stvarno „djevice“. Izenađenje nije izostajalo, vjerojatno iz razloga jer nisu mogli vjerovati da su toliko čiste. Međutim, tijekom tih pregleda, većina ih je „deflorirana“ jer liječnici su ih pregledavali prstima, što je bio još jedan potez ponižavanja.⁷⁶

Smještene su u odvojeni kamp za žene, koji se tek trebao izgraditi, a Höss je taj dio kampa smatrao depresivnim. Kao i ostali kampovi, bio je prenatrpan i vladali su užasni higijenski uvjeti. S dolaskom ženskih zatvorenica, došla je i potreba za ženskim čuvarima. Došle su SS-ovke, a iz radnog logora Ravensbrück izabrali su najbolje za

⁷⁵ Kate CONNOLLY, 'I will never be free of it': Auschwitz survivor recalls horror 75 years on (<https://www.theguardian.com/world/2017/mar/25/i-will-never-be-free-of-it-auschwitz-survivor-recalls-horror-75-years-on>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

⁷⁶ REES, *Auschwitz*, 115.-116.

Auschwitz, tako je ta skupina ženskih kapoa nosila zeleni trokut i bila je posebno zla, kao stvorena za kape. Njihova brutalnost bila je monstrozna, na što ukazuje slučaj usmrćivanja i raskomadanja trupla Židovke francuskog porijekla.⁷⁷

Kao kontrast njima imamo žene koje su bile Jehovini svjedoci i većinom su radile kao sluškinje u SS-ovim obiteljima. S tim što su one imale tu privilegiju ako bi potpisale da se odriču vjere, smjesta bi se našle na slobodi. Ali, većina se nije odrekla vjere i smatrali su njihovo zatočeništvo iskušavanjem vjere o kojoj su čitali u Bibliji.⁷⁸ Smatrane su jako poslušnima i dobrima u tolikoj mjeri da nije bilo potrebno da ih nadgleda čuvar. SS-ovci su ih ostavljali i da brinu o djeci, a čak nisu ni pokušale prenositi svoju vjeru na njih. Höss ih naziva vjerskim luđacima, koji su se slagali s time da Židovi trebaju umrijeti, pošto su vjerovali da su oni izdali Jehovu. Ali, žali što ih nije bilo malo više jer su bile poslušne i dobre radnice.⁷⁹

Zapovjednik kampa žena bila je Johanna Langefeldt, premještena iz logora Ravensbrück u Auschwitz, a trebala je ženski kamp sagraditi iz temelja i brinuti se o ženama. Höss je smatrao kako Langefeldt nije dovoljno sposobna za taj pothvat te u ljeto 1942. godine traži da je se smijeni sa pozicije. Himmler je odbio i bio je odlučan u svojoj odluci da ženski kamp treba voditi žena i rekao Hössu da joj za zamjenika dodijeli mušku osobu. Međutim, nijedan muškarac nije htio biti pod „palicom“ žene te što je više žena dolazilo u kamp, to je disciplina u tom kampu bila sve gora. Manjak discipline u ženskom kampu mogao se vidjeti po raširenoj ljubavi između žena u kampu, koja je bila strogo zabranjena. Čak ni kazne nisu mogle zaustaviti što se događalo, a dolazilo je i do spolnog kontakta između ženskih čuvara i zatvorenica, što prema Hössu još više pokazuje koliko su ženski čuvari bili loše u obavljanju svoje dužnosti.⁸⁰ Treba napomenuti da nacisti nisu klasificirali lezbijke kao homoseksualne zatvorenike. One nisu trebale nositi ružičasti trokut, to je bilo sačuvano samo za muške zatvorenike.⁸¹

⁷⁷ HÖSS, *Death Dealer*, 145.

⁷⁸ REES, *Auschwitz*, 169.-170.

⁷⁹ HÖSS, *Death Dealer*, 146.

⁸⁰ Isto, 147.-148.

⁸¹ "Lesbians And The Third Reich", Encyclopedia.Ushmm.Org, (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/lesbians-and-the-third-reich?series=52923>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

Tako su u ženskom kampu kao čuvari dovedeni psi, gdje je Himmler po svojoj računici smatrao kako bi jedan pas trebao zamijeniti dva čuvara. Höss je smatrao pse najsjajnijim vojnicima. Kako je rat odmicao Himmler je htio koristiti sve manje čuvara, a uvodio je neke mehaničke novitete. Čuvari su zamijenjeni ogradama od bodljikave žice koje su bile nabijene električnim naponom. Smatrao je kako jedan čuvar s psom može čuvati i do stotinu zatvorenika, to se u praksi nije pokazalo točno. Čak i kada su psi bili visoko obučeni da prepoznaju zatvorenike po uniformi ili po mirisu, bez obzira koliko su bili temeljito uvježbani za održavanje odgovarajuće udaljenosti i reagiranja na bilo koji pristup, to su još uvijek bili samo psi koji nisu mogli misliti kao ljudsko biće. Ako su ih zatvorenici nagovarali da odu na jedno mjesto da bi im odvratili pozornost, veliki dio ostavili su bez zaštite, koji je potom korišten za bijeg. Osim toga, psi nisu bili u stanju spriječiti masovni bijeg. Himmler je imao ideju zamijeniti pse za čuvaru u stražarnici. Psi bi trčali između bodljikavih žica te ako bi se netko približio žicama i pokušao pobjeći, pas bi počeo lajati i bjegunac bi bio uhvaćen. Naravno, ni ta ideja nije bila funkcionalna.⁸²

Za žene, najbolji posao koji su mogle dobiti odvijao se u prostoriji koja se nazivala Kanada. Kanada je bilo mjesto gdje su se odlagale sve stvari s kojima su zatvorenici došli. Kovčezi puni robe, a šesto djevojaka je radilo na razvrstavanju stvari iz kovčega. Moralo se pregledavati apsolutno sve te ako bi se pronašla kakva dragocjenost u vidu nakita ili novčanica, odlagalo se u kutiju nasred barake. Smatralo se kako to više nisu osobne stvari, već državne. Dragocjenost Kanade bila je u tome što su zatvorenice tamo znale pronaći nešto hrane među stvarima, tako da nisu bile gladne kao ostatak logora, a mogle su se tamo i okupati. Naravno, znale su prokrijumčariti nešto robe i odnijeti drugim zatvorenicima logora. U Kanadi nisu trebale brijati glavu, te su nosile normalnu odjeću, a pošto su imale veći pristup hrani, nisu bile toliko izglednije. SS-ovci su znali koristiti Kanadu kako bi pljačkali, a i silovali žene koje su tamo radile. Spolni odnosi su bili zabranjeni, posebno između čuvara i zatvorenica, ali nerijetko se događalo da dođe do nasilnog spolnog odnosa.⁸³ Ali, ostaje činjenica da su žene koje su radile u Kanadi uspjele preživjeti Auschwitz baš iz razloga što su mogle stvoriti prisniji odnos sa SS-ovcima koji

⁸² HOSS, *Death Dealer*, 149.-151.

⁸³ REES, *Auschwitz*, 181.-183.,191.

su ih onda mogli sačuvati od plinske komore, a i sama narav posla koja nije bila toliko naporna kao poslovi koji su se odvijali izvan baraka.⁸⁴

Još jedna od Hössovih ideja koja je uključivala žene kao radnice, formirala se u obliku Bloka 24, poznatijeg kao javna kuća. Javna kuća se nalazila u Auschwitzu, odmah pored ulaznih vrata, a za radnice su izabrane žene iz Birkenaua. Spolno općenje s radnicama je bilo dopušteno zatvorenicima koji nisu bili Židovi. Po ulasku si dobio broj koji se kasnije izvlačio da se odredi kojim redoslijedom će se odlaziti u sobe. Tura je trajala 15 minuta, a nakon što se oglasilo zvono, druga osoba je dolazila na red. Svaka soba je imala i špijunku, kako bi SS-ovci mogli nadgledati što se točno događa. Bili su zabranjeni „perverzni“ položaji, a i time se sprječavalo razvijanje nekog dubljeg odnosa. Javna kuća donijela je novi sustav nagrađivanja, stoga ukoliko se zatvorenik dobro ponašao, za nagradu je dobio „izlet“ u javnu kuću. Isto tako, s javnom kućom su pokušali spriječiti homoseksualnost koja se raširila po kampu. Prema radnicama javne kuće odnosili su se i više nego dobro, do te mjere da su bile jako dobro uhranjene, izlazile su u šetnju, nisu brijale glavu i „samo“ su morale obavljati taj svoj posao.⁸⁵

1943. godine u Birkenau osnovan je ženski orkestar. U prvim mjesecima postojanja, orkestar je bio sastavljen od žena koje nisu Židovke, da bi se kasnije upotpunio i sa Židovkama. Orkestar je prvo započeo samo s bas bubnjem i činelama, da bi se kasnije raširio na sekcije s violinama, puhačkim instrumentima, mandolinama, klavirom i nekoliko pjevačica. Najpoznatija članica orkestra bila je Alma Rose, kćer koncertnog majstora Bečke filharmonije i vođe Gudačkog kvarteta Rose - Arnolda Rosea. Alma je bila violinistica s visokim ugledom, a vodila je ženski violinistički ansambl. Nakon aneksije Austrije 1938. godine, s ocem bježi u London, kojeg ubrzo napušta i odlazi u Nizozemsku kako bi nastavila karijeru. Nizozemska biva napadnuta od strane Njemačke u svibnju 1940. te ona postaje zarobljena u nacističkoj Europi. Uspijeva biti na slobodi do prosinca 1942., a nakon uhićenja neko vrijeme provodi u tranzicijskom logoru te potom biva deportirana u Auschwitz. Po dolasku u kamp odmah joj je dodijeljena pozicija dirigentice u orkestru. SS-ovci su se odnosili prema Almi s poštovanjem i uspjela je napraviti pomake za orkestar. Tako je ona zaslužna jer je Židovkama dopušteno sviranje

⁸⁴ REES, *Auschwitz*, 196.

⁸⁵ Isto, 201.-204.

u orkestru, uspjela je ispregovarati da ne sviraju po lošem vremenu, članice orkestra mogle su se svakodnevno tuširati, a i bile su spašene od plinskih komora.⁸⁶ Koliko god se brinula o svojim članicama, toliko je htjela zadiviti ljude na položaju. Tako Fania Fēnelon⁸⁷ u svojoj knjizi opisuje trenutak kada su svirale pred samim Heinrichom Himmlerom.

„Alma je sve zaboravila: logor, okolicu, plinske komore. Njezin koncert mora biti savršen. Ona je Njemica, Himmler je jedan od najviših vođa u njezinoj zemlji. Ponosna je što će svirati za njega.“⁸⁸

Zanimljiva je ljudska narav koja i u najtežim situacijama nas preusmjeri u adaptaciju i fokusiranje na ono ljepše. Nije da išta zamjeram Almi u ovom radu, već njezino ponašanje smatram da je u skladu s ljudskom naravi. Ljudskoj naravi koja je poput Glaukona u traženju društvene potvrde i vanjskog priznavanja za svoje ponašanje.⁸⁹ Kao društvenim bićima nam intuitivno godi tuđe priznanje i pohvale,⁹⁰ pa evo čak i u primjeru Alme koja iskazuje to ponašanje u slučaju velike patnje kojom je okružena.

5. Auschwitz kao dio konačnog rješenja

U siječnju 1942. godine dolazi do sastanka u blizini Berlina, na jezeru Wann, koji će ostati zabilježen kao jedan od zloglasnijih događaja tog doba. Sastanak na kojem se raspravljalo o „konačnom rješenju“. Spomenuti sastanak sazvali su Reinhar Heydrich i Heinrich Himmler, a o tom sastanku imamo saznanja, čak i kako je tekao, zbog zapisnika koji je vodio Adolf Eichmann. Heydrich je započeo taj sastanak i obznanio kako je došlo do promjene i plan više nije bio iseliti Židove u zemlje koje nisu bile pod nacističkom kontrolom, nego ih evakuirati na Istok, odnosno istrijebiti. Plan je obuhvaćao 11 milijuna Židova, a čistka bi se radila na način da bi se Židovi dijelili na one koji su sposobni raditi

⁸⁶ "The Birkenau Women's Camp Orchestra", Facing History And Ourselves, (<https://www.facinghistory.org/music-memory-and-resistance-during-holocaust/birkenau-womens-camp-orchestra>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

⁸⁷ Rođena Goldstein, nakon rata uzima umjetničko prezime Fenelon

⁸⁸ Fania FĚNELON, *Ženski orkestar*, Zagreb, 1985., 254.

⁸⁹ PLATO, *Republic*, Indianapolis, 2004., 38.-39 (360c)

⁹⁰ Jonathan HAIDT, *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*, New York, 2012., 84.-88.

i nesposobne. Sposobni bi radili na gradnji cesta i time bi im se zapravo samo odgađalo pogubljenje.⁹¹

Istrebljenje Židova nikome na sastanku nije predstavljalo problem, nego se najveća rasprava pavela o pravoj definiciji Židova, odnosno koga će deportirati u logore, a koga neće. Spominjale su se tu sterilizacije, deportacija u geta, ali je sastanak završio na tome da su moguća različita rješenja.⁹²

5.1. Rampa

1942. godine u proljeće započinje prvi masovni transport Židova iz Francuske i Slovačke u Auschwitz. Većinom se radilo o mladim ljudima, stoga nije došlo do selekcije nego su svi postali zatvorenici logora. Ali, potkraj travnja je započeo deportacija slovačkih Židova i u toj skupini majke s djecom mlađom od 13 godina su poslana u plinsku komoru. Među tom skupinom bilo je i starijih osoba koje su ovaj put bile pošteđene i ostavljene na životu.⁹³

Selekcija na rampi je provedena na slijedeći način. Kada bi vlak došao u logor, SS-ovci su stali s obje strane kolosijeka, vrata vagona su se otvorila i uz povike SS-ovaca ljudi su žurno izlazili iz prenatrpanih vagona. Morali su ostaviti svoje stvari u vagonima i formirati kolone, na jednu stranu su bili muškarci, na drugoj žene i djeca te su morali stajati u redu po petero osoba. Selekciju su vršili SS-ovi liječnici, obično su stajala dva liječnika. Po svjedočanstvima povremeno su znali biti vrlo uljudni prema zatvorenicima, a ako bi saznali da imaju neku bolest to je dovoljan razlog za slanje u plinsku komoru. One koje su smatrali dovoljno zdravima i sposobnima su ostavljali na životu za rad u logoru. Nakon selekcije zdravi i sposobni išli su pješice do logora, ostali poput starih, bolesnih, žene i djece su ukrcani na kamion koji ih je vozio do logora.⁹⁴

⁹¹ REES, *Auschwitz*, 96.-98.

⁹² Isto, 98.

⁹³ Isto, 113., 116.

⁹⁴ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 197.-198.

Po dolasku u logor zatvorenici su morali skinuti odjeću sa sebe, zatim su bili poslani kod frizera koji im je skinuo sve dlake s tijela nakon čega su bili obrisani prljavim krpama namočenim dezinfekcijskim sredstvom radi sprječavanja epidemije ušiju. Uslijedilo je tuširanje, preuzimanje logorske odjeće i zatim tetoviranje. Tetoviranje je bila zadnja stavka koja je u potpunosti odnijela tvoju ličnost, ljudi više nisu imali ime, bili su samo broj. Na taj način, zatvorenici se – s obrijanim glavama, u istim uniformama i samo brojevima na podlakticama - nisu uopće razlikovali jedan od drugoga.⁹⁵ Ljudi koji su do logora išli na kamionu prevezeni su odmah do krematorija u kojem su bile smještene i plinske komore.⁹⁶

Krajem 1942. godine i početkom 1943. godine liječnici postaju nova „privilegirana“ skupina u logoru jer su trebali raditi u bolničkim blokovima. Isprva kao pomoćni radnici, ali ih je to sačuvalo od plinskih komora. Neki liječnici koji su došli u Auschwitz bojali su se reći da su liječnici zbog prijašnjih istrebljivanja intelektualaca i liječnika.⁹⁷ Od dolaska Josefa Mengelea u kamp, na rampi su bili traženi blizanci koje je Mengele trebao kako bi na njima izvodio eksperimente i provodio istraživanje.⁹⁸

Otkad je započela selekcija na rampi svi pristigli su prolazili selekciju, osim na jesen 1943. godine kada kamp dolazi veliki broj čeških Židova koji su bili deportirani iz Thereseinstadta, a imali su tu privilegiju da nisu bili odmah likvidirani. Zadržali su cijele obitelji, a za njih je u Birkenauu napravljen poseban kamp. Razlog je bio zbog skorašnjeg posjeta izaslanstva Crvenog križa, koji nisu smjeli vidjeti što se događa u ostalim dijelovima logora. U ožujku 1944. donesena je odluka o njihovoj likvidaciji. Kada su došli pred krematorij, shvatili su što će se dogoditi te su počeli napadati čuvare. Pobuna im nije uspjela i završili su u plinskoj komori, a dok su sipali kristaliće Ciklona-B u komoru pjevali su češku himnu “Kde domov moj”.⁹⁹

⁹⁵ SOFSKI, *Poredak terora*, 108.-109.

⁹⁶ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 1. sv., 198.-199.

⁹⁷ Isto, 202.

⁹⁸ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2. sv., 424.

⁹⁹ GILBERT, *The holocaust*, 657.-658.

5.2. Medicinsko ubijanje

Auschwitz je bio mjesto i za medicinske eksperimente, od kojih su neki postali zloglasni po okrutnosti te je možda najpoznatiji po liječnicima koji su svoja istraživanja ovdje provodili bez ikakvih etičkih ograda, kao i vlastite emocionalne zadržke.

5.2.1. Andeo smrti

Na spomen Auschwitzta, osoba koja među prvima pada na pamet zasigurno je Josef Mengele ili *Andeo smrti* kako su ga nazivali logoraši. Josef Mengele rođen je 1911. godine u imućnoj obitelji, čiji je otac od male radionice uspio izgraditi tvornicu za proizvodnju poljoprivrednih strojeva. Josefu je put bio zacrtan od malih nogu, kao najstariji od trojice sinova, preuzeti će obiteljski posao, no on je ipak imao drugačije planove. Želja mu je bila napraviti nešto svoje, odnosno isticati se iz mase, postati slavan, a možemo reći da je uspio u svome naumu. Prvo je razmišljao o studiju stomatologije, pošto je to bio unosan posao, ali želja za slavom je ipak ga odvela na studij medicine. Cilj mu je bio da njegovo ime jednog dana bude u enciklopediji. Još od školskih dana bio je zaluđen s antropologijom te će se na studiju medicine baviti antropologijom i genetikom. Medicinu je upisao na Sveučilištu u Münchenu, a više će se baviti istraživanjima o kulturnom podrijetlu i razvoju čovjeka, nego što će ustvari liječiti ljude.¹⁰⁰

Profesori koji su predavali Mengeleu bili su „krojeni“ po nacističkoj mjeri, opsjednuti rasnom čistoćom, stoga nije ni čudno da je Mengeleov doktorski rad nosio naslov „Rasno-morfološka istraživanja prednjeg dijela donje vilice u četiri različite rasne skupine“. Cilj rada je bio dokazati razliku između primitivnih i progresivnih rasa, a još kada uzmemo u obzir činjenicu da je doktorirao antropologiju 1935. godine, iste godine kada su doneseni Nürnberški zakoni, odmah je jasnije zašto je doktorirao s najvećom pohvalom. Kasnije dobiva posao u Državnom institutu za genetiku i rasnu higijenu na Sveučilištu u Frankfurtu, pozicija istraživački asistent. Mentor mu je bio profesor Otmar Freiherr von Verschuer, koji je ujedno bio voditelj odjela. Verschuer nije bio učlanjen u NSDAP, ali je simpatizirao njihov rad. Uostalom, njihova politika se odlično slagala s

¹⁰⁰ Guido KNOPP, *Hitlerovi zločinci*, Zagreb, 2011., 317.-324.

njegovim istraživačkim područjem, a bavio se higijenom naslijeđa i rase te istraživanjem blizanaca. Nakon što je doktorirao medicinu, uskoro „oblači“ uniformu SS-a te odlazi u rat kao dragovoljac. Rat ga je odveo na istočnu bojišnicu gdje su svaki dan imali velike gubitke, uz to nije bilo dovoljno medicinskih potrepština te je Mengeleova zadaća bila da razvrsta vojnike tko će ostati na životu, a tko ne. Osobno je to smatrao užasnim zadatkom, ali ga je izvršavao besprijeekorno te je za svoje zasluge dobio *Željezni križ prvog stupnja*, *medalju Istočne fronte 41/42* i *Križ za ratne zasluge drugog stupnja s mačevima*. Postao je i SS-ov satnikom te je premješten u Središnji odjel za rasnu čistoću i naseljavanje. Kako je opet bio u blizini svog starog profesora i mentora von Verschuera, vjerojatno ga je on sam savjetovao da ode raditi u Auschwitz, mjesto gdje ima različitih rasa i puno ljudi, te se Mengele 30. svibnja 1943. javlja na dužnost u koncentracijski logor Auschwitz.¹⁰¹

Po dolasku u logor smješten je u Romski kamp, kao medicinski službenik. Romski kamp uskoro biva likvidiran te u studenom 1943. godine Mengele postaje glavni liječnik u logoru Birkenau.¹⁰² Za većinu logoraša kod spomena razvrstavanje i rampe, prva osoba koja im pada na pamet je Mengele. Njegova povezanost s rampom je duboka do te mjere da su neki zatvorenici imali osjećaj kako on nikada ne odlazi s te rampe. Ali Mengele je samo htio biti siguran da mu niti jedan set blizanaca neće promaknuti. Njih je čuvao za sebe i eksperimente koje je provodio nad njima. Nije se libio niti ubojstva; tako svjedoci iznose događaj u kojem se majka nije htjela odvojiti od vlastitog djeteta, u žaru borbe je ogrebla SS-ovca po licu te je na to Mengele izvukao pištolj i upucao i ženu i dijete. Suprotno tome imamo primjer kada je sačuvao majku i njenu kćer od plinske komore zato što je bio osupnut njihovom ljepotom. Postoji situacija kada je na zidu povukao crtu na visini od 155 centimetara te čija glava nije dosegala tu visinu slani su izravno u plinske komore. Bio je u poziciji da sam može stvarati pravila i to je koristio i iskorištavao.¹⁰³

Ostao je zapamćen po svojim istraživanjima nad blizancima. Pretpostavlja se da je upravo radi provođenja eksperimenata nad njima došao u Auschwitz. Mengele je stigao u svibnju 1943. godine, a već u kolovozu iste godine odobrena mu je subvencija za

¹⁰¹ KNOPP, *Hitlerovi zločinci*, 325.-330.

¹⁰² "Josef Mengele", Encyclopedia.Ushmm.Org, (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/josef-mengele>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

¹⁰³ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv, 424.-428.

istraživanje.¹⁰⁴ Blizanci su u logoru imali poseban status, prehrana im je bila kvalitetnija od ostatka logora, mogli su zadržati kosu, nositi svoju odjeću, a nije ih se smjelo tući, čak i ako ih se uhvatilo u prekršaju poput krađe. Uz broj koji su dobili tetovirana su im još slova „ZW“¹⁰⁵. Dopuštao je i majkama blizanaca da ostanu s djecom te su i one bile podvrgnute testiranjima, ali njih nije zadržavao u bloku te nakon nekog vremena su poslani u plinsku komoru. Mengeleova najveća 'dragocjenost' zasigurno su bili jednojajčani blizanci koji su često bili pregledavani zajedno.¹⁰⁶

„Bilo je poput laboratorija. Prvo su nas izvagali, zatim su nas mjerili i uspoređivali... Nije bilo dijela tijela koji nije izmjeren i uspoređen... Uvijek smo sjedile zajedno – uvijek gole. Sjedile bismo satima zajedno i oni bi mjerili nju, a onda bi mjerili mene, a onda opet mene pa nju... Znae, širina, recimo, naših ušiju ili nosa ili usta ili građa naših kostiju. Htjeli su znati sve do u detalje.“¹⁰⁷

Sve te preglede nad blizancima Mengele se trudio raditi sam. Njegova opčinjenost blizancima je sezala do te mjere da je morao imati apsolutno kontrolu nad istraživanjem, a većina njegovih istraživanja je završavala sa seciranjem blizanaca na stolu. Blizanci su imali veću vjerojatnost preživljavanja Auschwitzta, možda lakše nego netko tko je radiovani, ali isto tako su odjednom neočekivano mogli završiti na stolu gdje su prvo ubrizgavali evipan, a nakon toga doza kloroforma u lijevu srčanu klijetku što je za nekoliko trenutaka rezultiralo smrću.¹⁰⁸ Zatim, znao je uzeti par blizanaca, jednom od blizanaca ubrizgati otrov te pričekati da umre. Nakon smrti prvog blizanca slijedi ubojstvo drugog, kako bi ih mogao secirati i vidjeti što se događa sa organima. Osim nehumanih eksperimenata, provodio je operacije nad njima bez anestezije i to operacije na kojima je radio amputacije ili vađenje organa.¹⁰⁹

Osim fasciniranosti za blizance, bio je zaluden s bilo kojom drugom abnormalnošću. Tako su ga interesirale osobe jako niskog rasta, osobe s heterokromijom, hermafroditi... Smatrao je kako među židovskom populacijom postoji veća vjerojatnost za nasljeđivanje loših osobina, odnosno tjelesnih mana. Nerijetko je Romima koji su imali

¹⁰⁴ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv, 423.

¹⁰⁵ Zwilinge, u prijevodu: blizanci

¹⁰⁶ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv., 431.-432.

¹⁰⁷ Isto, 433.

¹⁰⁸ Isto, 433.-434.

¹⁰⁹ Isto, 434.-437.

heterokromiju vadio oči i slao na institut u Berlin na testiranje. Uzeo si je za zadatak još jedan pothvat, a to je mijenjati boju očiju u plavu boju, odnosno arijevsku. Ubrizgavao je u oči „metilensko modrilo“ što naravno nije polučilo uspjeha.¹¹⁰

Završni dio eksperimenta je bila obdukcija, koju je provodio liječnik logoraš dr. Miklos Nyiszli. Vršio je obdukcije blizanaca koji su umrli tijekom pokusa ili su namjerno ubijeni samo radi mjerenja i pregleda nakon smrti. Nakon obdukcije određeni organi i uzorci krvi slali su se na institut za daljnje istraživanje.¹¹¹

5.2.2. Liječnici logoraši

Od 1943. godine u Auschwitzu dolazi do povlaštenog položaja liječnika logoraša. Dopusšteno im je bilo raditi u logoraškim ambulancama, prvo samo kao pomoćnici, a s vremenom, nakon što su se dokazali, mogli su raditi kao liječnici. Velika prednost je bila poznavanje njemačkog jezika većine liječnika logoraša, što je omogućilo pisati izvještaje koji su nerijetko bili krivotvoreni. Obitelji su dobile obavijest o smrti u kojoj je pisalo, na primjer, da je osoba umrla od srčanog udara, dok je stvarnost bila u potpunosti drugačija, gdje su ustvari umirali su od injekcije fenola ili u plinskoj komori. Status liječnika logoraša mogao se pratiti po njihovoj debljini; što su bili uhranjeniji to je značilo da su imali više autoriteta. Ponekad su uspijevali koristiti svoj položaj kako bi spasili osobu od plinske komore. Zatim, bili su u mogućnosti nabaviti lijekove za određene bolesti poput tifusa. Tu je često igrala uloga pripadnosti, gdje bi prije taj lijek dali nekom svom sunarodnjaku, ako ništa jer su s njim se mogli sporazumjeti. Morali su odlučivati o ubojstvu kape, ako su smatrali da je preopasan, trebali su se usuglasiti oko njegove smrti i onda ga i ubiti.¹¹²

Liječnici logoraši borili su se protiv nehumanosti koja se događala u Auschwitzu koliko god su mogli, ali ipak su bili primorani raditi stvari koje nisu humane i nisu po

¹¹⁰ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv, 446.-447.

¹¹¹ Isto, 433., 446.

¹¹² LIFTON, *Liječnici nacisti*, 1.sv, 254.-264.

propisima njihove profesije. No, iako vrlo nepoželjan posao, ipak im je omogućio da spase svoj život i živote nekolicine drugih ljudi.

5.2.3. Medicinski eksperimenti

Jedan od popularnih načina ubijanja u Auschwitzu bio je ubrizgavanje fenola. Zatvorenik bi bio odveden u liječničku ordinaciju gdje bi mu liječnik dao otrov, a rekavši mu kako mu ustvari daje lijek, a riječ je bila o fenolu koji je ubrizgan.¹¹³ Smrtonosna injekcija, koja je zasigurno bila najhumaniji oblik smrti koji si mogao doživjeti u Auschwitzu. Injekcija fenola bila je preteča plinskih komora, koristila se još od samih začetaka Auschwitzta. Smrtonosna injekcija upotrebljavala se ukoliko bi medicinski blok vrvio zatvorenicima kako bi se smanjila prenapućenost. Primjerice, oni koji su bolovali od tuberkuloze ili tifusa kako bi se smanjila, odnosno pokušala spriječiti epidemija. Prvotno su se injekcije fenola ubrizgavale u venu na desnoj ruci, ali pošto je zatvorenik nakon takvog ubrizgavanja mogao ostati na životu još satima, promijenili su taktiku i počeli ubrizgavati direktno u srce. Znalo se održavati i natjecanje između egzekutora tko će ubiti više ljudi u kraćem vremenu. Doktore koje možemo izdvojiti kao nadležne za ubijanjem fenolom jesu Friedrich Entress i Josef Klehr. Entress je bio poznat po tome što bi odjednom cijeli medicinski blok, često uključujući i medicinsko osoblje, „počastio“ injekcijom fenola. Entress je 1942. godine svoju poziciju prepustio Klehru koji je bio jednako entuzijastičan oko ubijanja fenolom. Klehr je i izmislio ubijanje injekcijom izravno u srce i time se izrazito ponosio.¹¹⁴

Još jedan od zloglasnih blokova u Auschwitzu nosio je broj 10. Blok 10 bio je namijenjen za provođenje eksperimentalnih programa nad zatvorenicima, a glavni u Bloku 10 zasigurno je bio Carl Clauberg te su često Blok 10 nazivali Claubergovim blokom. General-pukovnik Carl Clauberg bio je neuglednog izgleda. Nizak, ćelav, niskog rasta, poznat po svojoj nasilnoj naravi. Ipak, bio je ugledan ginekolog i profesor, a njegovi hormonski pripravci koriste se i danas. U Auschwitz dolazi na Himmlerov zahtjev. Prvo je bio smješten u Birkenau, ali je pridobio vlasti kako njegova istraživanja zahtijevaju

¹¹³ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv., 327.

¹¹⁴ Isto, 328.-342.

poseban blok te je tako premješten u Auschwitz u Blok 10. Za svoje eksperimente je uzimao žene koje su već rodile, a u vrat maternice ubrizgavao im je nedefiniranu tvar kako bi došlo do začepjenja jajovoda. Clauberg nije htio otkriti što im je točno ubrizgavao, čak ni Hössu koji se zanimao za te njegove pokuse. Danas se vjeruje kako im je ubrizgavao formalin, katkad pomiješan s novokainom. Nakon što bi zatvorenicama bila ubrizgana tvar, ostajale su na odjelu kako bi se mogli bilježiti njihovi simptomi, a u slijedećih 6 tjedana trebalo je doći do začepjenja jajovoda. Clauberg je imao namjeru to provjeriti tako što je htio zatvorenice natjerati na spolni odnos sa odabranim logorašem kako bi provjerio je li eksperiment uspio. Zbog tjeka rata, nikada nije došlo do provjeravanja uspješnosti eksperimenta.¹¹⁵

U Birkenau u Bloku 30 „operirao“ je Horst Schumann. Izgledom potpuna suprotnost od Clauberga, visok i elegantan. U Auschwitz dolazi već 1941. godine, a bio je glavni za provođenje pokusa kastracije pomoću rendgenskih zraka. Na pokuse je svaki dan dolazila određena brojka mladića i djevojaka u dobi od dvadesetak godina. Ušli bi u prostoriju, žene bi stavili između ploča pritisnutih uz trbuh i leđa, dok bi muškarci svoj spolni organ trebali postaviti na ploču. Schumann bi tada upalio rendgen, koji bi radio nekih pet do osam minuta. Nakon zračenja, žene su išle na operaciju gdje bi im kirurški odstranili jajnike kako bi isti bili poslani na testiranje, gdje bi se utvrdilo jesu li rendgenske zrake uspjele uništiti tkivo.¹¹⁶ Isto tako, muškarcima su odstranjivali jedan ili oba testisa, naravno sa slabijom anestezijom. Osim toga „Schumannova bešćutnost očitovala se u spravici koju je konstruirao za umetanje u rektum radi stimuliranja prostate i izazivanja ejakulacije, što je bilo bolno i ponižavajuće. Izazivala je i grozne infekcije.“¹¹⁷ Ova tortura se provodila kako bi mogla testirati ejakulat i koliko je zračenje utjecalo na plodnost.

Johann Kremer, sveučilišni profesor anatomije, ubrajao se u starije liječnike u logoru. Njegovo područje interesa bilo je izgladnjivanje. Tako je išao po kampu i birao ljude koji su bili izgladnjeli, odveo bi ih u ordinaciju, ubrizgao injekciju fenola te potom secirao i vadio organe. Znao je odabirati ljude koji su imali neobičan oblik lubanje ili bilo

¹¹⁵ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv., 344.-348.

¹¹⁶ Isto, 353.-356.

¹¹⁷ Isto, 358.

kakvu drugu neobičnost tijela. Morao ih je imati u svojoj „kolekciji“. Poznat je po tome što je i vodio osobni dnevnik iz kojeg možemo vidjeti da jedan dan piše koje organe je izvadio, a drugi što je bilo za ručak i kakvog je bilo okusa.¹¹⁸ U sadržaju Kremerovog dnevnika možemo vidjeti njegovu bešćutnost i kako je na sve te ljude gledao kao na pokusne kuniće na kojima su se provodili „eksperimenti“ bez ikakvog cilja i znanstvenog utemeljenja.

U moru odvratnih izivljavanja nad ljudima imamo i primjer jednog dobrog eksperimenta, tako je pedijatar, Berthold Epstein, koji je bio zatvorenik Auschwitza vršio pokuse nad djecom koji su bili zaraženi nomom. Epstein je pristao izvoditi te eksperimente na nagovor Mengelea, koji mu je obećao „produljenje života“, a ti eksperimenti bi bili objavljeni pod Mengeleovim imenom. Epstein je pristao i osnovan je „odjel za nomu“. Dovedeno mu je četrdeset i petero djece, a oni su dobivali vitamine, lijekove i posebne namirnice. Subjekti su prije tretmana bili fotografirani kako bi se lakše mogao pratiti napredak, a veliki broj djece se na kraju odlično oporavljao.¹¹⁹

Da su se u Auschwitzu prema ljudima ponašali kao prema pokusnim kunićima, to je već opće poznato, ali nekima možda nije poznato da se time okoristila i farmaceutska tvrtka Bayer čije lijekove koristimo i dan danas. Bayer se nalazio u sklopu I. G. Farbena, a od 1941. godine razmijenili su nekolycinu brzojava.¹²⁰ U jednom od njih saznajemo kako je 150 žena došlo u dobrom stanju, ali su umrle tijekom pokusa te Bayer traži novu „pošiljku“ žena po istoj cijeni, a radilo se o 170 reichsmaraka.¹²¹

U Auschwitzu se provodilo još nekoliko vrsta istraživanja od kojih su terapija elektrošokovima, istraživanje izgladnjelosti logoraša i sastav krvi¹²² one za koje imamo svjedočanstvo ili čak papirnate dokaze o njegovom provođenju.

Dakle, liječnici koji su dali Hipokratovu zakletvu da će štititi bolesnike te da im neće nauditi, da ih neće otrovati su radili upravo suprotno. Nacisti su čak imali odnos

¹¹⁸ LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv., 368.-369.

¹¹⁹ Isto, 373.

¹²⁰ Victor GROSSMAN, Bayer-Monsanto merger can't erase Nazi chemists' past (<https://www.peoplesworld.org/article/bayer-monsanto-merger-cant-erase-nazi-chemists-past/>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

¹²¹ REES, *Auschwitz*, 187.

¹²² LIFTON, *Liječnici nacisti*, 2.sv., 376.-377.

prema životinjama koji je bio, možemo tako reći, ispred svog vremena; životinje su uživale veći dignitet nego u ostalim zemljama u to vrijeme.¹²³ Postavlja se pitanje što su bili Židovi i ostali zatvorenici prema nacističkom viđenju? Liječnici ih nisu smatrali dovoljno vrijednim da se Hipokratova zakletva odnosi na njih, ali nisu niti uživali u odnosu kakvom su nacisti imali prema životinjama, što znači da vjerojatno su iz nacističke perspektive bili stavljeni u kategoriju insekata, odnosno nametnika koje treba istrijebiti.

5.3 Blok 11

Nasilje, brutalnost, rad do iznemoglosti, izgladnjivanje, psihičko maltretiranje... Asocijacije koje nam prve padaju napamet kad netko spomene koncentracijski logor. Ali, kada netko spomene Auschwitz, jedna od asocijacija koja sigurno dolazi u glavu je zloglasni Blok 11. Za Blok 11, prvotno Blok 13, preživjeli logoraši izjavljuju kako im je sam spomen na tu zgradu ulijevala strah u kosti, a bio je poznat kao mjesto „mučenja i smrti“.¹²⁴ Osim za prvo provođenje ubijanja Ciklonom-B u Bloku 11 obično su SS-ovci provodili ispitivanja nad zatvorenicima uz različite metode poput vješanje o gredu. Zatvoreniku bi zavezali ruke iza leđa te ga potom objesili na gredu. Uz to postojala je tortura vodom, bičevanje, zabadanja igala ispod noktiju, paljenje kože užarenim željezom ili bi zatvorenike polili benzinom, a potom ih zapalili.¹²⁵ Osim torture u Bloku 11 imali smo i suđenja, a kazne koje je zatvorenik mogao dobiti je Kazneno izvješće 1 i Kazneno izvješće 2. U Kazneno izvješće 1 obuhvaćalo je sve moguće vrste torture, ali najčešće je to bilo bičevanje. Ako je zatvoreniku presuđeno Kazneno izvješće 2, to je značilo da je osuđen na smrt. Odmah nakon presude, zatvorenici idu na tuširanje i tako bez odjeće odvedeni ispred *zaslona*¹²⁶ između Bloka 10 i 11 gdje su bili streljani.¹²⁷

¹²³ Goran BLAZESKI, "The Nazis Passed A Number Of Really Strict Animal Protection Laws In 1933", The Vintage News, (<https://www.thevintagenews.com/2016/10/05/nazis-passed-number-really-strict-animal-protection-laws-1933/>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

¹²⁴ REES, *Auschwitz*, 46.

¹²⁵ Isto, 47.

¹²⁶ Zaslona po logoraškom žargonu, odnosno zid od opeke između Bloka 10 i Bloka 11.

¹²⁷ REES, *Auschwitz*, 48.

Konačno rješenje razvijalo se na više razina i područja. Jedan od dogovora oko ubijanja putem plinskih komora odvijao se između Eichmanna i Rudolpha Hössa. Eichmann je informirao Hössa o ubijanju plinom u kombijima. Takve “operacije” služile su za ubijanje psihičkih bolesnika, invalida, kronično bolesnih osoba i ostalih odabranih. Ovisno o veličini kombija, u jednoj sesiji moglo se ubiti do 100 ili 150 ljudi. Ipak, ta količina nije bila dovoljna te je trebalo razraditi plan koji bi uključivao determinaciju više ljudi, a opet da ne iziskuje previše truda. Jedan od planova je bio “tuširanje” ugljičnim monoksidom. Odustali su od istog zato što je zahtijevalo povećati rad na instalacijama. Vođeni mišlju o pojednostavljivanju procesa, tražili su mjesto koje bi odgovaralo kapacitetom. Odgovarajuća lokacija bila je napuštena kuća blizu željezničke pruge, danas poznata kao *Bunker I*. Izračunali su kako je kuća dovoljno velika da u jednoj sesiji može ubiti i do 800 ljudi.¹²⁸ Uskoro, Hösov zamjenik, Karl Fritzsich, razvija učinkovitiji način likvidacije. Kristalizirana cijanovodična kiselina, naziva *Zyklon Blausäure*, skraćeno Ciklon B, inače namijenjena za istrebljivanje insekata u logoru počela se primjenjivati za istrebljivanje ljudi.¹²⁹ Prvi pokušaj ubijanja Ciklonom B dogodio se 3. rujna 1941. u zloglasnom Bloku 11. U zgradu Bloka 11 uspjeli su natrpati 250 bolesnika i 600 ruskih zatvorenika, ubacili su Ciklon B i zatvorili vrata. Nekolicina zatvorenika je preživjela prvotno trovanje Ciklonom B te je sljedeći dan ubačeno još plinskih kristalića. Dana 5. rujna kada su se opet otvorila vrata, svi su bili mrtvi, nakon toga skinuti iz uniforma te prevezeni na kremiranje kako bi se uništili dokazi.¹³⁰

5.4 Plinske komore i krematoriji

Zbog procesa koji slijedio nakon svakog ubijanja plinom u Bloku 11, odlučeno je kako Blok 11 nije adekvatno rješenje. Naime, nakon svakog ubijanja plinom, zatvorenici su morali biti premješteni u druge ćelije, a leševi zatvorenika prevezeni u krematorij koji se nalazio na drugoj strani logora. Zato su SS-ovci odlučili pretvoriti mrtvačnicu krematorija u plinsku komoru. Kako bi od krematorija dobili plinsku komoru ugradili su četiri kratka dimnjaka koji su se mogli zatvoriti s metalnim poklopcima. Novi problem koji se

¹²⁸ HÖSS, *Death Dealer*, 28.-29.

¹²⁹ REES, *Auschwitz*, 75.

¹³⁰ HÖSS, *Death Dealer*, 30.

nametnuo je bila pozicija likvidacije zatvorenika, odnosno to što se nalazila iznad zemlje, a ne u podrumu bloka kao što je to bilo u slučaju ubijanja u Bloku 11. Problem je bio u tome što je pozicija krematorija bila uz blokove gdje su bili smješteni zatvorenici, a niti uz prikrivanje krikova zatvorenika koji su u tom trenutku bili trovani plinom, nisu uspijevali sakriti što se ustvari u komorama događa. Stoga su morali pronaći drugo rješenje, odnosno poziciju krematorija gdje će se likvidacija moći provoditi neometano.¹³¹

Höss spominje u svojim memoarima kako mu prvi pokušaji ubijanja plinom i nisu ostali u sjećanju, ali da se jako dobro sjeća kada je u Krematoriju I. plinom ubijeno 900 Rusa. Kada su došli pred krematorij, morali su skinuti svoju odjeću jer im je rečeno kako će biti tretirani protiv ušiju. Mirno su ušli u prostoriju, a nakon što su se zatvorila vrata, kroz dimnjak su ubačeni kristalići Ciklona-B. Nekoliko sati nakon puštanja kristalića Ciklona-B, otvorena su vrata i pregledani su rezultati djelovanja ubačenog otrova. Ubijeni nisu pokazivali klasične znakove gušenja, iako bi se očekivalo da bi manjak kisika koji su trebali iskusiti rezultirao gušenjem. No, Ciklon-B je relativno brzo izazivao paralizu pluća te takva smrt nije bila ista onoj u slučaju ostajanja bez kisika.¹³² Nakon uspostave Auschwitza II-Birkenau, vlasti kampa prebacili su ubijanja plinom u Bunker I i Bunker II te postepeno prestali koristiti prvu plinsku komoru, odnosno plinsku komoru u Krematoriju I. Nakon završetka četiri krematorija s plinskim komorama, zaustavljeno je i kremiranje leševa u Krematoriju I. i on postepeno biva prenamijenjen u zgradu za skladištenje.

U prvoj polovici 1942. godine u Auschwitz dolazi transport velikog broja Židova. Nacisti puštaju u pogon i dvije privremene plinske komore poznate pod imenom Bunker I. ili Malena crvena kuća i Bunker II. odnosno Mala bijela kuća. Bunker I. sadržavao je dvije plinske komore, dok je Bunker II. imao četiri privremene plinske komore. Koristili su se sve do ljeta 1943. godine kada su se izgradile četiri nove zgrade s plinskim komorama i krematorijskim pećima. Prvo je bilo planirana gradnja samo jednog krematorija, ali nakon odluke o konačnom rješenju potrebe su bile ipak malo drugačije od planova. „Dvije (krematorij 2 i 3) podignute su na temelju modificiranog izvornog nacrtu s plinskim komorama u podrumu, a smještene su manje od sto metara od mjesta

¹³¹ REES, *Auschwitz*, 99.-101.

¹³² HÖSS, *Death Dealer*, 156.

na kojem se planiralo izgraditi novo područje za prijam ili 'brklju' u sklopu Birkenaua (što nije posve završeno sve do kasnog proljeća 1944. godine). Još dvije (krematoriji 4 i 5) smještene su u udaljenom kutku Birkenaua, nedaleko od prvih improviziranih komora u 'maloj crvenoj kući' i 'maloj bijeloj kući'. U njima plinske komore nisu bile u podrumu već u razizemlju zajedno s pećima krematorija. Za nacističke projektante to je bilo 'očito' poboljšanje plana zato što je značilo da se leševi više neće morati prebacivati iz podruma u razizemlje. Krematoriji 4 i 5 imali su po jednu veliku peć s osam odvojenih vratašaca, a u svaku se moglo ubiti i potom ukloniti oko 4 700 ljudi. I tako, ako su u pogonu bili svi novosagrađeni kapaciteti za ubijanje, na mjesec se moglo u Auschwitzu ubiti po 150 000 ljudi.¹³³ Uz ta četiri nova krematorija, 1944. godine ponovno je privremeno stavljen u funkciju i Bunker II. nakon što je u Auschwitz došao veliki transport mađarskih Židova.

Kako bi uspjeli u svom naumu likvidacije što više ljudi, cijeli proces je morao ići kao „na traci“ te je organizacija morala biti besprijekorna. Poslije selekcije, ljudi su išli na skidanje odjeće, za to vrijeme u krematoriju su se zagrijavale peći, a dok su se koristile jame za spaljivanje, njih su pripremali slažući drva u njih. Dok su se zatvorenici svlačili, čuvari su ih uvjeravali kako će im nakon tuširanja vratiti odjeću te da će ih čekati topla juha. Radilo se sve kako ne bi došlo do panike i da ljudi svojevolumno ulaze u plinsku komoru, bez potrebe za nasiljem. Nakon što prva grupa zatvorenika uđe u plinske komore, njihova odjeća nosi se na razvrstavanje i čisti se prostorija za presvlačenje. Po ubijanju prve grupe, otvaraju se vrata i posebne zapovjedne jedinice, imena *Sonderkommando*, ulaze u komoru s gas maskama, polijevaju leševe s vodom te potom kreću transport do krematorija, a nakon praznjena plinske komore, ista se i čisti. Prije nego što leševi spale, frizeri im ošišaju kosu, a zubari išćupaju zlatne zube. Nakon što je cijela grupa spaljena, prostorija za presvlačenje i plinska komora su već očišćene i spremne za drugu grupu.¹³⁴

Himmler posjećuje Auschwitz na ljeto 1942. godine kako bi nadgledao likvidaciju zatvorenika koji su pristigli iz Nizozemske. Tom prilikom je naredio kako se tijela svih žrtava trebaju spaljivati te da one koji su bili zakopani treba izvaditi iz grobnica i sve spaliti. Nedugo nakon toga, *Sonderkommandosi* počeli su spaljivati leševe. Iskopala se jama dovoljno velika za stotinu leševa, nakon što se jama napunila, polila se benzinom i

¹³³ REES, *Auschwitz*, 177.-178.

¹³⁴ SOFSKI, *Poredak terora*, 329.-330.

zapalila. Takav princip paljenja leševa prakticao se sve dok su u pogonu bile privremene plinske komore, odnosno Bunker I. i Bunker II.

U prvim godinama postojanja Auschwitza, spaljivanje leševa u Krematoriju I. vršili su zatvorenici koje su nazvali Heizerkommando; oni su primali leševe te ih nosili u krematorij na spaljivanje. Sonderkommando je nastao odmah nakon prvih istrebljivanja Židova u Birkenau. Sonderkommandosi bili su isključivo Židovi. Neki su radili u Kanadi na razvrstavanju odjeće, dok je većina radila u plinskoj komori. Izvlačili su leševe, vadili zlatne zube, rezali kosu i prali komoru. Još jedna skupina je kopala grobnice i kasnije pokrivala iste. Krajem 1942. godine te skupine Sonderkommandosa su ubijene zbog pokušaja bijega, a sa sljedećim transportom formirane nove skupine Sonderkommandosa. Broj Sonderkommandosa varirao je kroz godine, tako u veljači 1944. godine ih je bilo dvjestotinjak, a kad je počela likvidacija mađarskih Židova broj Sonderkommandosa povećao se na devetsto, a radili su u smjenama od 12 sati. U rujnu 1944. godine njihov broj je ponovno smanjen za dvjesto zatvorenika koji su bili ubijeni u jednoj od dezinfekcijskih komora. Od straha da ih ne bi dočekala ista sudbina u listopadu 1944. došlo je do pobune Sonderkommandosa koji su bili nadležni za sva četiri krematorija. Pobuna je započela napadom na SS-ove čuvare, a potom su zapalili zgradu Krematorija IV. Zatim su Sonderkommandosi koji su bili nadležni za Krematorij III. uspjeli pobjeći iz kampa, ali su brzo uhvaćeni i streljani. 250 zatvorenika je umrlo tijekom pobune i još 200 ih je ubijeno nakon pobune.¹³⁵

¹³⁵ "Sonderkommandos", Encyclopedia.Ushmm.Org, (<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/sonderkommandos>., zadnji pristup 25. kolovoza 2019.)

6. Zaključak

Radi boljeg razumijevanja strahota koje su se dogodile u koncentracijskim logorima, nije potrebno samo iznijeti činjenice o samom događaju nego i ono što je prethodilo. Očito je kako mržnja prema Židovima nije nastala odjednom, već se postepeno gradila. Iako korijene za antisemitizam možda možemo potražiti i dublje u povijesti, za ovaj rad je bitan njemački antisemitizam s Hitlerom na čelu. Pobjedom Hitlerove stranke prikazani su prvi potezi u konačnom rješenju protiv 'nepoželjnih', a nacisti su svoje djelovanje su ozakonili 1935. godine Nürnberškim zakonima. Nadalje, ukoliko je formiranje antisemitske misli i donošenje zakona neki teoretski prvi korak, provedba misli u djelo je drugi korak. Stoga, logičan slijed ovog rada, nakon prikaza antisemitizma, bio je kratki prikaz koncentracijskog logora Dachau, koji je bio model za nacističke logore koji će se otvarati kasnije. Nakon toga, drugi korak je bio prikaz ljudi iza stvaranja logora. Logori se nisu mogli odjednom stvoriti, potrebni su ljudi koji će osmisliti i izraditi logore.

Rudolfa Hössa prepoznavamo kao najvažniju sponu između Dachaua i Auschwitz, u prvom je radio, a u drugom logoru je bio zapovjednik. Höss je postao zapovjednikom i prije nastanka Auschwitz s direktivom što ranijeg otvaranja logora. Dakle, Höss je bio 'mozak', a radna snaga iza gradnje Auschwitz su bili politički zatvorenici. Höss je tvrdio kako nije imao namjeru osnovati logor u kojemu će se konstantno zlostavljati zatvorenike te kako je bilo nemoguće stvoriti bolju atmosferu zbog ljudi koji su mu bili dodijeljeni. Može se posumnjati u iskrenost Hössove izjave jer ne postoji nikakav dokaz niti svjedočanstvo koje bi sugeriralo da je pokušao smanjiti nasilje u logoru.

Od misli, djela i provedbe, dolazimo do trećeg koraka, a to je svakodnevica, odnosno sam prikaz logora Auschwitz. Prvi šok dolaskom u logor se mogao doživjeti već na razvrstavanju, gdje su se razdvajali članovi obitelji na sposobne za rad i one koji su išle plinsku komoru. Uzimanje svega što imaju, brijanje glave, podjela u određene skupine zatvorenika te i samo tetoviranje broja, bile su samo u nizu stvari kojima su pokušali slomiti ljude. Svakodnevne prozivke zatvorenika koje su trajale satima, dok su stajali vani na hladnoći u tankoj odjeći čekajući kako bi krenuli u još jedan dan ispunjen batinanjem, teškim radom i psihičkim zlostavljanjem. Važno je spomenuti i medicinske eksperimente. Najpoznatiji je od zloglasnih doktora je sigurno Josef Mengele. Činjenica

je kako je dosta ljudi preživjelo logor zbog njegove opčinjenosti blizancima, ali isto tako veliki broj ljudi je umro iz istog razloga. Mengeleu uz 'bok' stoje Carl Clauberg i Horst Schumann, koji su svojim eksperimentima sterilizacije i zračenjem nanosili fizičku bol, ali ta fizička bol zasigurno je ostavljala psihičke posljedice nad preživjelim zatvorenicima. Osobe koje su se zaklele kako će pomagati ljudima su, pod tezom provođenja eksperimenata radi istraživanja, u medicinskim blokovima provodile sustavna zlostavljanja. Kako fizička, tako i psihička.

Kao četvrti korak u ovom radu je opisivanje likvidacije u plinskim komorama. Ukratko, nacisti su ulagali velik trud u istraživanje metode, usavršavanje i sistematizaciju procesa ubijanja kako bi djelotvorno i brzo likvidirali što je moguće veći broj ljudi.

U radu su prikazani neki postupci i ponegdje su se prikazivali detalji, ali kada bi detaljnije sagledavali određene slučajeve dobili bi još morbidniju sliku događanja u logorima. Nacisti su rangirali rase, nacije od viših prema nižim, ali njihove predrasude nisu stajale samo na mišljenju već su očito i aktivno primjenjivali svoje predrasude i netoleranciju. Iako Židovi nisu bili jedini 'nedostojan' i niži narod, u odnosu na ostale očito je kako su pretrpjeli najviše. Auschwitz je od samih početaka stvaran kako bi tamo i uništio svaku ljudskost koju je čovjek imao u sebi. Mjesto gdje ljudi nisu ni dobro prošli kroz vrata, a već su bili samo broj i još jedna osoba koja će se sustavno psihički i fizički zlostavljati. Iz čega proizlazi, samo na primjeru Auschwitz, oko 1700 dana kontinuiranog zlostavljanja i ubijanja.

Popis korištene literature

Knjige:

1. BURLEIGH, Michael, *Treći Reich: Nova povijest*, Fraktura, Zagreb, 2005.
2. CRAVETTO, Enrico (Ur.), *Povijest 17*, Europapress holding, Zagreb, 2007.
3. FENELON, Fania, *Ženski orkestar*, Globus, Zagreb, 1985.
4. GILBERT, Martin, *The Holocaust: The Human Tragedy*, RosettaBooks LLC, New York, 1985
5. HAIDT, Jonathan, *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*, Vintage books, New York, 2012.
6. HITLER, Adolf, *Moja borba*, Kvruga izdavaštvo, Split, 2000.
7. HÖSS, Rudolph, *Death Dealer; The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*, Da Capo Press, SAD, 1996.
8. KNOPP, Guido, *Hitlerovi zločinci – pogubitelji i izvršitelji*, Profil, Zagreb, 2011.
9. LIFTON, Robert Jay, *Liječnici nacisti: Medicinsko ubijanje i psihologija genocida, svezak 1.-2.*, TIM press, Zagreb, 2015.
10. LOVRENČIĆ, Rene, *Nemirni mir – Svijet 1918. – 1939.*, Mala zvona, Zagreb, 2011.
11. PLATO, *Republic*, Hacket Publishing Company, Indiana, 2004.
12. REES, Laurence, *Auschwitz: Nacisti i „konačno rješenje“*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
13. REICH, Wilhelm, *Masovna psihologija fašizma*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2014.
14. SHIRER, William L., *Uspon i pad Trećeg Reicha: Uspon Adolfa Hitlera, trijumf i konsolidacija, 1. svezak*, Znanje, Zagreb, 1977.
15. SOFSKI, Volfgang, *Poredak terora – koncentracioni logor*, Paideia, Beograd, 2015.

Članci i drugi stručni radovi:

1. LEKO, Stjepan; MARKASOVIĆ, Valentina, „Antisemitizam u Trećem Reichu“, *Essehist*, 8., 2016., 94.-101.

Internetski izvori:

1. "Antisemitizam | Hrvatska Enciklopedija". Enciklopedija.Hr, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3110>.<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62910>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
2. BLAKEMORE, Erin, Kristallnacht Started When This Diplomat Was Murdered in Cold Blood, <https://www.history.com/news/kristallnacht-started-when-this-diplomat-was-murdered-in-cold-blood> (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
3. BLAZESKI, Goran. "The Nazis Passed A Number Of Really Strict Animal Protection Laws In 1933". The Vintage News, <https://www.thevintagenews.com/2016/10/05/nazis-passed-number-really-strict-animal-protection-laws-1933/>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
4. CONNOLLY, Kate, 'I will never be free of it': Auschwitz survivor recalls horror 75 years on <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/25/i-will-never-be-free-of-it-auschwitz-survivor-recalls-horror-75-years-on> (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
5. GORELICK, Sherry. "Marx's Mixed Legacy: Anti-Semitism And Socialism – New Politics". Newpol.Org. <https://newpol.org/review/marxs-mixed-legacy-anti-semitism-and-socialism/>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
6. GROSSMAN, Victor, Bayer-Monsanto merger can't erase Nazi chemists' past (<https://www.peoplesworld.org/article/bayer-monsanto-merger-cant-erase-nazi-chemists-past/>, zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
7. "Josef Mengele". Encyclopedia.Ushmm.Org, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/josef-mengele>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
8. "Karl Marx". Jewishvirtuallibrary.Org. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/karl-marx>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
9. "Lesbians And The Third Reich". Encyclopedia.Ushmm.Org. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/lesbians-and-the-third-reich?series=52923>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

10. "Life In The Camp / History / Auschwitz-Birkenau", Auschwitz.Org.
<http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
11. "Life in the camp / Living conditions", Auschwitz.org
<http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/> (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
12. "Marking Of Jewish Prisoners / Prisoner Classification / History / Auschwitz-Birkenau". Auschwitz.Org. <http://auschwitz.org/en/history/prisoner-classification/marking-of-jewish-prisoners>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
13. "Monowitz / Auschwitz Sub-Camps / History / Auschwitz-Birkenau".
Auschwitz.Org. <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-sub-camps/monowitz/>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
14. "Sonderkommandos". Encyclopedia.Ushmm.Org.
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/sonderkommandos>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
15. "The Birkenau Women's Camp Orchestra". Facing History And Ourselves.
<https://www.facinghistory.org/music-memory-and-resistance-during-holocaust/birkenau-womens-camp-orchestra>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)
16. "Übermensch | Hrvatska Enciklopedija". Enciklopedija.Hr,
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62910>. (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

Prilozi:

1. Prostorni plan Auschwitz I.
https://encyclopedia.ushmm.org/images/large/b1e260a8-3289-49de-8cd6-dbfdd79df0b7.gif.pagespeed.ce.7a0KEIRr_F.gif (zadnji pristup: 25. kolovoza 2019.)

2. Ulaz u Auschwitz II. – Birkenau (privatna zbirka, fotografija snimljena 13. svibnja 2015.)
3. Prostorni plan Auschwitz II. – Birkenau
<https://encyclopedia.ushmm.org/images/large/3d7ef175-0194-4d2e-b4d2-7e9535404954.gif.pagespeed.ce.8fM53IJARn.gif> (zadnji pristup: 27. kolovoza 2019.)